

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

ČESKOSLOVENSKÝ KOMUNISMUS V PAMĚTI TŘÍ GENERACÍ

Diplomová práce

Studijní program: N7503 – Učitelství pro základní školy
Studijní obory: 7503T023 – Učitelství dějepisu pro 2. stupeň základní školy
7503T045 – Učitelství občanské výchovy pro 2. stupeň základní školy

Autor práce: **Bc. Vendula Riedelová**
Vedoucí práce: MTh. Václav Umlauf, Ph.D.

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Vendula Riedelová**
Osobní číslo: **P12000781**
Studijní program: **N7503 Učitelství pro základní školy**
Studijní obory: **Učitelství dějepisu pro 2. stupeň základní školy**
Učitelství občanské výchovy pro 2. stupeň základních škol
Název tématu: **Československý komunismus v paměti tří generací**
Zadávající katedra: **Katedra filosofie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cíl: Analýza transformace politického a historického významu Sametové revoluce v paměti reprezentantů tří generací. Metody: rozbor odborné literatury, typologické určení reprezentantů hlavních názorových směrů, sestavení pracovní hypotézy, vyhodnocení rozhovorů a hypotézy. Student se bude v průběhu příprav a vypracovávání řídit metodickými a organizačními pokyny vedoucího práce.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Jan HOLZER a Stanislav BALÍK. Postkomunistické nedemokratické režimy: studie k proměnám politické teorie v posttranzitivním čase. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, 223 p. Politologická řada, sv. č. 25. ISBN 80-732-5128-0.

HONAJZER, Jiří. Občanské fórum: vznik, vývoj a rozpad. 1. vyd. Praha: Orbis, 1996, 107 s. ISBN 80-235-0076-7.

MAYER, Françoise. Češi a jejich komunismus: paměť a politická identita. Vyd. 1. Překlad Helena Beguivinová. Praha: Argo, 2009, 273 s. Historické myšlení (Argo), Sv. 47. ISBN 978-802-5701-515.

STRAUSS, Anselm. Základy kvalitativního výzkumu: Postupy a techniky metody zakotvené teorie Přel. S. Ježek. 1.vyd. Boskovice: Albert, 1999, 196 s. ISBN 80-858-3460-X.

Stanislav HAMPL, Jiří VINOPAL, Jiří ŠUBRT. Reflexe novodobých českých dějin, šametové revoluce a současného vývoje v názorech veřejnosti. In: Naše společnost č.1/2011, str. 19-30.

Vedoucí diplomové práce: **MTh. Václav Umlauf, Ph.D.**
Katedra filosofie

Datum zadání diplomové práce: **30. dubna 2013**

Termín odevzdání diplomové práce: **30. dubna 2014**

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Milan Exner, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 30. dubna 2013

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé diplomové práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Poděkování

Ráda bych touto cestou vyjádřila poděkování panu MTh. Václavu Umlafovi, Ph.D. za jeho cenné rady a trpělivost při vedení mé diplomové práce. Rovněž bych chtěla poděkovat paní PhDr. Lence Václavíkové Helšusové, Ph.D. za vstřícnost a pomoc při získání potřebných informací.

.....

podpis

Anotace

Diplomová práce se zabývá tématem Československého komunismu v paměti tří generací. Jejím cílem je analyzovat transformaci Sametové revoluce v paměti tří generací.

Práce je rozdělena do částí. První část představuje komunismus jako politický systém. Druhá část se zabývá vymezením pojmu paměť, jejím vztahem ke společnosti, jejími deformacemi a vztahem k dějinám. Ve třetí části je popsán proces přechodu k demokracii a možné problémy s tím spojené. Čtvrtá část je věnována typologizaci tří generací. Pátá část předkládá názory české společnosti před a po Sametové revoluci. Šestou část tvoří empirické zkoumání. Cílem výzkumu je analýza důvodů vedoucích k odlišnému vnímání a hodnocení komunismu v Československu třemi generacemi. Závěrečná část shrnuje získané poznatky a vyhodnocuje stanovené hypotézy.

Klíčové pojmy: komunismus, paměť, Československo, Sametová revoluce, generace

Annotation

The theses analyzes Czechoslovak communism in memory of three generations on example of transformation of the Velvet Revolution.

The work is divided into six parts. The first part presents communism as a political system. The second part treats definition of memory, its relation to society, deformation and relation to the history. The third part describes the process of democratic transition and associated problems. The fourth section proposes typology of three generations. The fifth section presents the views of Czech society before and after the Velvet Revolution. The sixth analyzes the reasons for the different perception and evaluates communism in the course of three generations. The final section summarizes the findings and evaluation of the hypothesis.

Key words: communism, memory, Czechoslovak, Velvet Revolution, generation

Obsah

Anotace.....	5
Annotation.....	6
Seznam použitých zkratk a symbolů	9
Úvod.....	10
1 Československý komunismus	13
1.1 Komunismus jako ideologie	13
1.2 Politický systém moci v ČSR	16
1.3 Komunistická „totalita“ nebo autoritativní režim?	20
1.3.1 Totalitarismus a totalitní režimy.....	20
1.3.2 Autoritativní režim	22
1.3.3 Československý komunismus.....	24
2 Paměť	26
2.1 Vymezení pojmu paměť	26
2.2 Paměť a společnost	28
2.3 Deformace paměti.....	30
2.4 Paměť a dějiny	34
3 Přejchod k demokracii.....	36
4 Typologizace tří generací	41
4.1 První generace.....	41
4.2 Druhá generace	42
4.3 Třetí generace	43
5 Názory české společnosti na situaci před a po Sametové revoluci	44

5.1	Voliči KSČM	44
5.2	Voličské preference KSČM	47
5.3	Sametová revoluce a současný vývoj v názorech veřejnosti	49
6	Empirický výzkum	53
6.1	Přístupy k hodnocení československého komunismu očima zástupců generací	54
6.2	Metodologie výzkumu	57
6.3	Prezentace výzkumných zjištění	59
6.4	Analýza rozhovorů se zástupci tří generací	59
6.4.1	Vztah ke komunismu	59
6.4.2	Vliv paměti na názory na komunismus	62
6.4.3	Význam Sametové revoluce	64
6.4.4	Ekonomická situace před a po revoluci	65
6.4.5	Hodnocení politického systému po Sametové revoluci	67
6.5	Závěry	69
	Závěr	71
	Seznam použitých zdrojů	75
	Seznam příloh	78

Seznam použitých zkratk a symbolů

ANO – politické hnutí ANO

ČR – Česká republika

ČSR – Československá republika

ČSSD – Česká strana sociálně demokratická

KSČ – Komunistická strana Československa

KSČM – Komunistická strana Čech a Moravy

ODS – Občanská demokratická strana

Úvod

Sametová revoluce je pro mnoho lidí po celém světě vnímána jako symbol boje občanů proti utiskování vládnoucí stranou. Je však také synonymem pro statečnost, odvalu a v neposlední řadě také výrazem kultivovanosti budoucích demokratických občanů. A byli to právě občané, kteří vyšli do ulic, aby vyjádřili svůj nesouhlas s vládou komunistické strany v Československu a dali tak najevo, že pomyslný pohár trpělivosti přetekl tak, že jsou ochotni a snad i připraveni vydat se po vratké látce, která je dělí od vytoužené demokracie. A jsou to dnes už potomci těchto lidí, kteří kráčejí dál ve snaze dokončit to, co jejich rodiče a prarodiče začali.

Uplynulo 25 let od událostí, které měly navždy změnit tvář Československa. Při té příležitosti jsme mohli být svědky velkolepých oslav plných dobových záběrů, rozhovorů s účastníky osudového 17. listopadu i slavnostních projevů významných politiků. Na chvíli jakoby se zase občané České republiky ve jménu hodnot demokracie spojili a zavzpomínali na své hrdinské činy. Nemohu se však zbavit pocitu, že toto spojení národa bylo skutečně jen dočasné. Lidé se po skončení oslav opět pokojně rozešli do svých domovů, aby v klidu svých domácností lamentovali nad tím, jak je současný stav demokracie v České republice špatný a jak jsme se za komunistů měli lépe. A voličské preference komunistické strany jsou tím nejpádnejším argumentem.

Analýza transformace politického a historického významu Sametové revoluce v paměti reprezentantů tří generací je cílem této diplomové práce proto, abychom se jejím prostřednictvím přiblížili občanům, kteří 25 let po pádu komunistického režimu ve svém přesvědčení tvrdí, že za komunismu se žilo lépe. Rozhodně by totiž nebylo spravedlivé a ani přínosné jednoznačně tyto lidi odsoudit pro nedostatek demokratického citění.

Je však zcela zřejmé, že tato práce nemůže obsáhnout myšlení, hodnoty a názory všech jednotlivců napříč generacemi. S radostí tedy ponecháme každému vlastní a patrně i více či méně odlišný názor, neboť právě to je jedním ze znaků občanské společnosti. Práce se snaží o typologizaci a představení mainstreamových názorů reprezentantů jednotlivých generací. Zcela stranou ponechává občany za komunismu občansky aktivní, tedy samotné členy KSČ a jejich opozici včetně disidentů.

Tato práce je rozdělena do šesti kapitol. První kapitola charakterizuje komunismus jako politický systém a stručně nastiňuje rozdíly v chápání komunismu veřejností.

Druhá část vymezuje pojem paměť. Vysvětluje vztah paměti a společnosti. Popisuje její vztah k historii a ukazuje, jakým způsobem je paměť deformována.

Třetí část se zabývá procesem přechodu k demokracii a problémy s tím souvisejícími.

Ve čtvrté části jsou prostřednictvím typologizace představeny tři generace, jejichž zkušenosti, názory a hodnoty odráží vztah široké veřejnosti ke komunismu.

Vztahem těchto tří generací k osudovému roku 1989 se zabývá pátá kapitola. Vychází ze sociologických průzkumů, které si kladou otázku: V čem je rok 1989 přelomem? Hypotézou v této části práce je: U každé generace je rok 1989 přelomem z jiných důvodů. Jednotlivé generace mají odlišné důvody, pro které byl pro ně rok 1989 přelomem, proto i jejich postoje ke komunismu jsou odlišné. Z těchto závěrů lze dále odvodit, jak se třem různým generacím za vlády KSČ dařilo a zda to ovlivňuje jejich vztah ke komunismu. Součástí této kapitoly jsou komentáře k volebním výsledkům komunistů po roce 1989. Ty ukazují, zda v závislosti na politické a hospodářské krizi rostou voličské preference komunistů. Hypotézou pro tuto

kapitolu je: Jestliže se zhorší politická a hospodářská situace obyvatel ČR, pak stoupají volební výsledky KSČM.

Empirickou část tvoří kapitoly věnované rozhovorům s reprezentanty tří generací, které zastávají ke komunismu v Československu různé postoje a jejich vyhodnocení.

V závěru analyzuji transformace politického a historického významu komunismu v těchto generací a vyhodnocuji stanovené hypotézy.

Metody pro zpracování této diplomové práce tvořil rozbor odborné literatury k dané problematice z oblasti filozofické, politologické, sociologické a historické, dále typologické určení reprezentantů hlavních názorových směrů, sestavení pracovních hypotéz a vyhodnocení rozhovorů a hypotéz.

1 Československý komunismus

Pojem „komunismus“ je zatížený řadou nepřesných, často navíc citově zabarvených definic. Zatímco odborná veřejnost se snaží o přesné vymezení tohoto termínu a upozorňuje na možné problémy se správným uchopením, většina neodborné veřejnosti tyto problémy nevnímá a stírá tak rozdíly mezi různými výklady komunismu. Tyto rozdíly se samozřejmě smazávají také při konkrétních výpovědích pamětníků. Tak je komunismus se svou mnohoznačností vnímám jako ideologie, „totalita“, forma vlády, politická charakteristika či vše dohromady. Zjednodušeně řečeno, každý člověk si pod termínem „komunismus“ představuje něco jiného. Tento individuální náhled na komunismus ovlivňuje při vzpomínání na období před i po Sametové revoluci každého člověka. Nejinak je tomu i v československém, potažmo českém prostředí, které je především tématem této práce. Synonymy ke slovu komunismus jsou v českém prostředí slova jako „totalita“ a „bolševismus“. V hovorové verzi pak je období od roku 1948 do roku 1989 označováno slovy „za totáče, za bolševiků“. Oficiálně bylo ovšem Československo v této době nejprve lidovou demokracií a následně Československou socialistickou republikou. Úkolem této kapitoly je tedy rozlišení pojmosloví nezbytné pro následující kapitoly.

1.1 Komunismus jako ideologie

Pojetí komunismu jako ideologie není vlastním předmětem práce, a proto jsou na tomto místě jen velmi stručně představeny základní teze nezbytné pro další kapitoly. Kořeny komunistické ideologie sahají do poloviny 19. století a jsou neodmyslitelně spjaty se jmény Karla Marxe a Bedřicha Engelse. Hlavní myšlenky komunismu ovšem propagoval a masově rozšířil především Vladimír Iljič Lenin jako „bolševický“ vůdce v Rusku a později Stalin. Nutno zdůraznit, že ačkoli ideologický základ tohoto systému tvoří

učení Marxe a Engelse, každý režim si toto učení přizpůsobuje a upravuje k obrazu svému. Tak z komunismu během vlády Stalina postupně vymizela například myšlenka nutného celosvětového rozšíření ve jménu komunismu jedné země.

Teze komunismu vycházejí z myšlenek socialistů, a jak už bylo řečeno, byli to právě Marx a Engels, kteří tyto myšlenky zformulovali do ideologie. Marxismus se původně zabýval filozofií dějin, která byla prostředkem k odvrhnutí přežitého a nespravedlivého kapitalismu a k nastolení spravedlivějšího socialismu. Základním heslem deklarovaným v *Manifestu komunistické strany* již roku 1848 se tak stalo zrušení soukromého vlastnictví a následné nastolení beztřídního společenství, kde výrobní prostředky jsou rozděleny mezi kolektiv. Jedním ze základních znaků ideologie je interpretace dějin. Marxismus představuje dějiny jako permanentní boj tříd, ve kterém se odráží vztah k vlastnictví výrobních prostředků.

„Dějiny všech dosavadních společností jsou dějinami třídních bojů. Svobodný a otrok, patricij a plebejec, baron a nevolník, cechovní mistr a tovaryš, vedli nepřetržitý boj, tu skrytý, tu otevřený, boj, který pokaždé skončil revolučním přetvořením celé společnosti nebo společným zánikem bojujících tříd.“¹

Společnost a její vývoj jsou tak bezprostředně ovlivňovány ekonomickými vztahy. Prostřednictvím změny těchto vztahů lze změnit celý společenský řád. Cílem dějin a směřování společnosti je v tomto pojetí nastolení komunistické beztřídní společnosti. Součástí komunistické ideologie je i promyšlený koncept komunistické morálky a nezbytnou součástí tvoří Marxovo pojetí třídy. Podle Marxe je společnost rozdělena do dvou protikladných tříd: na vykořisťovatele - buržoazii a na vykořisťované - proletariát.

¹ MARX, K. , ENGELS, F., DVOŘÁČEK, Z. *Manifest Komunistické strany*. 12. vyd. v nakl. Svoboda Manifestu Komunistické strany, 1. vyd. Výboru v tomto uspořádání. Praha: Svoboda, 1974. ISBN neuvedeno.

„Naše epocha, epocha buržoazie, se však vyznačuje tím, že třídní protiklady zjednodušila. Celá společnost se stále více štěpí na dva velké nepřátelské tábory, na dvě velké, přímo proti sobě stojící třídy: buržoazii a proletariát.“²

Kapitalistická buržoazie je živena nepřiznanou nadhodnotou dělníků a je tedy potřeba kapitalisty po celém světě zničit a prostřednictvím revoluce nastolit společnost, kde bude komunistický jedinec pracovat pro blaho všech a nikoli pro vlastní zisk.³

Komunismus v Marxově pojetí byl východiskem pro řadu dalších politických myslitelů či vůdců. Zatímco jedni se vydali na cestu odklonu od revoluční stránky marxismu, druzí se revolucí a stavem porevoluční společnosti zabývali intenzivně. Tato druhá skupina se bezprostředně podílela na tvorbě komunistických režimů v Evropě. Hlavními mysliteli i protagonisty převratu v Rusku byli Vladimír Iljič Lenin a Davidovič Trockij. Ti Marxovo „učení“ upravili. Lenin se domníval, že jeho doba je dobou největšího rozšíření imperialismu, tedy nejhorší formy kapitalismu. Za takového předpokladu není možná celosvětová komunistická revoluce tak, jak ji ve svém díle předvídal Marx. Odstranili tedy myšlenku, že proletářská revoluce má být uskutečnitelná v průmyslově vyspělé společnosti, protože podmínkám Ruska mnohem lépe odpovídala teze o revoluci uskutečnitelné v zaostalé zemi. Tento krok zdůvodnili tím, že imperialismus v Rusku doposud není tak silný jako ve zbylých částech světa, což umožní průběh revoluce. Samotnou revoluci v tomto prostředí ovšem oba teoretici pojali odlišně. Trockij zdůrazňoval nutnost celosvětové spolupráce proletariátu a revoluce. Lenin hovořil o imperialismu západních mocností, které svou mocí pramenící ve vykořisťování brzdí revoluční nadšení proletariátu. Je tedy potřeba vytvořit

² MARX, K., ENGELS, F., DVOŘÁČEK, Z., pozn. 1.

³ BALÍK, Stanislav a Michal KUBÁT. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*. 2., přeprac. vyd. Praha: Dokořán, 2012. ISBN 978-80-7363-266-3. S. 125-130.

revoluční organizaci z uvědomělejších jedinců, která ví, co je potřeba podniknout. Zároveň se tato organizace stává diktaturou proletariátu a garantem porevolučního uspořádání, v jehož čele bude i v nově nastoleném systému. Na myšlenky Leninovy diktatury proletariátu dále navazuje Stalin.⁴

Stalin se spíše než o teoretický koncept komunistické ideologie snažil o zavedení myšlenek diktatury proletariátu do praxe. Revolucí podle Stalina ovšem třídní boj nekončí: „*Třídní boj po vítězství proletářské revoluce paradoxně neutichne, ale zostří se, přičemž hlavní bojovnou roli zde hraje komunistická strana. Stalinismus tedy můžeme chápat jako snahu o teoretické odůvodnění budování skutečně totalitního režimu.*“⁵

1.2 Politický systém moci v ČSR

Důsledkem převedení komunistické ideologie do politické praxe byla úprava či odklonění od původních myšlenek. Politický systém v Československu v reakci na specifické podmínky prošel touto revizí také, a je proto nutné na tomto místě alespoň stručně nastínit vývoj politické situace v naší zemi. To umožní správné uchopení termínů v této práci často používaných. I samotní pamětníci s těmito termíny pracují, aniž by však rozlišovali jejich skutečný význam.

Kořeny komunistické strany sahají v Československu do roku 1921. Charakter této strany byl od samého počátku masový. Levicové radikální snahy 20. let se sice podepsaly na počtu stoupců, s nástupem hospodářské krize se však opět počet komunistů zvýšil. A tak tvořila KSČ jednu z nejsilnějších stran na politické scéně první republiky. Svou moc legitimovali komunisté potřebou odvrhnout kapitalismus ve jméno nastolení rovné a spravedlivé společnosti. Monopol moci se tedy přímo odvozoval od této doktríny, což vysvětluje absenci potřeby legitimovat moc na základě demokratického boje.

⁴ BALÍK, S. a KUBÁT, M. , pozn. 1 , s. 130-132.

⁵ BALÍK, S. a KUBÁT, M. , pozn. 1 , s. 133.

Období Protektorátu komunisté přečkali v moskevském exilu, kde zatím usilovně pracovali na poválečném programu své strany a podařilo se jim uzavřít dohodu s československou exilovou vládou prezidenta Beneše za vydatné podpory SSSR. Tato dohoda zahrnovala vznik systému Národní fronty jako uzavřeného stranického systému s limity pro některé předválečné politické strany, což se projevilo na budoucím stranickém systému.

„Sociálně demokratická strana byla s KSCĚ nuceně sjednocena. Další dvě politické strany, Československá strana socialistická a Československá strana lidová, existovaly sice nadále v rámci Národní fronty jako reziduum bývalých demokratických institucí, avšak byly zbaveny politické moci a explicitně uznávaly vedoucí úlohu KSCĚ.“⁶

Další důležitou úmluvou byl Košický vládní program, ve kterém se komunistům podařilo prosadit většinu požadavků – obsazení funkce ministra vnitra, vytvoření Sboru národní bezpečnosti, znárodňování, dohled nad hlavními informačními kanály. Cesta na politický vrchol byla otevřená, čehož komunisté umě využili a v únoru 1948 došlo k převratu. V pozadí těchto událostí stál sám Stalin, který usiloval o mezinárodní moc a prostřednictvím Kominformy vyvíjel na komunisty v jednotlivých státech patřičný tlak.⁷

Ústavně zakotvená formulace o vedoucí úloze komunistické strany ve skutečnosti poukazuje na nadvládu komunistické strany ve všech oblastech společenského i politického života, což je základním rysem komunistického mocenského systému. Tato nadvláda je uskutečňována nejen prostřednictvím komunistické strany, ale i za pomoci stranického systému a veškerého státního mechanismu. V praxi jsou pak k prosazení komunistického monopolu využívány mocenské a represivní prostředky, stejně jako cílená indoktrinace obyvatelstva. Nejvýznamnějším prostředkem ke kontrole moci byla

⁶ VODIČKA, Karel a Ladislav CABADA. *Politický systém České republiky: historie a současnost*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-718-3. S. 48.

⁷ VODIČKA, K. a CABADA, L. , pozn. 4 , s. 15-48.

administrativní kontrola společnosti uskutečňována prostřednictvím kádrové politiky.

„KSČ vytvořila promyšlený, detailní systém funkcí, o jejichž obsazení rozhodovaly stranické orgány. Tento nomenklaturní systém byl použit jak ve státních orgánech, ve všech podnicích ... i ve všech tzv. dobrovolných společenských organizacích.“⁸

Veškeré další principy ve státě jsou tedy tomuto přímo podřízeny ve jménu demokratického centralismu. Demokratický centralismus brání politické demokracii a umožňuje za pomoci přísné stranické disciplíny zachovat absolutní nadvládu komunistické strany. Jednoduše řečeno, v praxi funguje demokratický centralismus tak, že ačkoli jsou formálně zachovány instituce demokracie, vše je podřízeno Komunistické straně Československa, která řídí veškeré státní orgány prostřednictvím ovládnutí členů komunistické strany.

Období let 1949 – 1953 je v knize Karla Vodičky a Ladislava Cabada *Politický systém ČR* definované jako období stalinistické. Stalin ve jménu neucházejícího třídního boje likvidoval politické odpůrce, přičemž represe nevynechaly ani Československo. Dá se tak hovořit o netvrdším a nejbrutálnějším období komunistické vlády, které pominulo až se Stalinovou smrtí a které stálo životy mnoha „nepohodlných“ lidí.⁹ Přesné počty obětí komunistického režimu jsou shrnuty v následující tabulce.

⁸ VODIČKA, K. a CABADA, L. , pozn. 4 , s. 66.

⁹ VODIČKA, K. a CABADA, L. , pozn. 4 , s. 49.

Tabulka 1¹⁰: Počty obětí komunistického režimu 1948 - 1989

Popis:	Počet osob:
Odnětí svobody	205 486
Trest smrti	248
Smrt ve vězeňských zařízeních	4 500
Tábory nucených prací (do roku 1953)	21 440
Exil (do roku 1987)	170 938

Ústava „nové“ socialistické republiky z roku 1960 povýšila demokratický centralismus na ústavní princip, což znamenalo, že byla zaručena koncentrace moci na úkor dělby moci. V Československém socialistickém státě navíc došlo k plnému propojení politické, ekonomické a hospodářské oblasti nastolením socialistického hospodářského zřízení, což opět posílilo vliv KSČ v „socialistickém státě, založeném na pevném svazku dělníků, rolníků a inteligence, v jehož čele je dělnická třída.“¹¹ Propojení hospodářské a politické oblasti v tomto procesu hrálo nesmírně důležitou roli, protože umožňuje komunistům zcela ovládat prostřednictvím hospodářství politiku, a tak i každého jednotlivce, potažmo celou společnost.

Období konce 60. let se neslo ve znamení postupného uvolňování tuhých poměrů. Důležitou roli v tomto procesu přitom hrálo reformně smýšlející křídlo samotných komunistů, což by bylo za éry Stalina zcela nemyslitelné. Období tzv. „Pražského jara“ však trvalo jen krátce a následovalo období normalizace. Ústavní zákon z roku 1968 sice formálně vytvořil

¹⁰ TOMEK, Prokop. *Oběti komunistického režimu*. Policie ČR [online]. © 2015 [cit. 2015-04-25]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/clanek/obeti-komunistickeho-rezimu.aspx>

¹¹ VODIČKA, K. a CABADA, L. , pozn. 4 , s. 58.

z Československa federaci, ale za podmínek vlády jedné- komunistické strany – nezaručoval oběma státům de facto žádné pravomoci. Šlo tedy skutečně spíše o formalitu. Definitivní tečkou za „Pražským jarem“ tak bylo nastolení tuhého, nedynamického a konzervativního režimu, který zanikl se Sametovou revolucí.

1.3 Komunistická „totalita“ nebo autoritativní režim?

Jak bylo naznačeno výše, vláda komunistů v Československu je dodnes interpretována jakožto totalitní forma vlády. Sami reprezentanti tří generací hovoří o totalitě a spojují ji právě s vládou komunistů. Byl však nastolený režim v Československu skutečně totalitní? Odpověď na tuto otázku předkládají Stanislav Balík a Michal Kubát v knize *Teorie a praxe nedemokratických režimů*. Oba autoři nejprve shodně varují, že termínu „totalita“ je dnes hojně nadužíváno. O totalitě kromě samotných občanů hovoří politici a v neposlední řadě média. Poslední dvě jmenované skupiny však často používají označení „totalitní“ chybně spíše než z nevědomosti, k diskreditaci konkrétní politické strany či skupiny obyvatel, což slouží k prosazení jejich vlastních zájmů. V případě médií navíc tímto dochází k vytváření virtuální reality, která manipuluje s informacemi. Dnešní doba se tak nese v duchu odsouzení všeho nedemokratického a z pojmů označujících původně formu vlády či politické charakteristiky se stávají nadávky sloužící k manipulaci voličů.¹²

1.3.1 Totalitarismus a totalitní režimy

Zkoumání „totalitarismu“ je velmi rozšířené, a proto i pojetí tohoto termínu se často liší. Balík a Kubát upozorňují na rozdíl mezi totalitarismem a totalitním režimem, který je klíčový. „Totalitarismus“ je podle nich abstraktním pojmem na opačném pólu než demokracie, jakýsi ideál, který není omezen časově ani místně. Pojem „totalitní režim“ je konkrétním projevem totalitarismu a jako takový se teoretickému totalitarismu může více či méně

¹² BALÍK, S. a KUBÁT, M. , pozn. 1 , s. 15-17.

podobat, váže se však vždy k místu a času. V obou případech se jedná o způsob vykonávání politické moci, tedy o druh politického režimu.¹³

Co se týče definice „totalitního režimu“, shrnuli autoři hlavní znaky a charakteristiky do uceleného komplexu vycházející přitom z děl renomovaných autorů jako Hannah Arendtové, Juana Josého Linze či Zbigniewa Brzezinského. Prvním znakem totalitních režimů je izolovaný, vykořeněný jedinec v masové společnosti jako snadný cíl totalitarismu. Druhý znak typický pro totalitní režimy je totální nadvláda strany či hnutí, které svou činností ovládá politický a běžný život. Další znak tvoří zbožštělý Vůdce v čele strany. Ač je totalitní režim silně protináboženský, sám má auru náboženství, která umožňuje legitimovat prostředky nadvlády. Charakteristická je také absolutní podřízenost veškerého dění jedné ideologii. Tato ideologie řídí veškeré dění a zároveň ospravedlňuje prostředky využívané k dosažení stanovených cílů. Totalitní režim aktivizuje jedince a usiluje o ideologicky angažovaného člověka, který touží po dosažení ideologických cílů. S tím úzce souvisí také potřeba neustálého pohybu v něm režimu, dynamika a síla vyjádřená prvotně bojem proti starému řádu a později obrácená přímo ke straně samotné prostřednictvím hledání vnitřních nepřátel. Společnost je ovládána pomocí všudypřítomného fyzického či psychického teroru umocňovaného existencí tajné policie. Poslední znakem je pak snaha o vytvoření ideálního „nadčlověka“ zcela podřízeného ideologii.¹⁴

„Totalitní režimy mají stvořitelské ambice. Prostřednictvím ideologie teroru chtějí vytvořit nového člověka oproštěného od všeho starého, netotalitního, člověka, který by byl vrcholem všeho jsoucna.“¹⁵

¹³ BALÍK, S. a KUBÁT, M. , pozn. 1 , s. 13-22.

¹⁴ BALÍK, S. a KUBÁT, M. , pozn. 1 , s. 13-48.

¹⁵ BALÍK, S. a KUBÁT, M. , pozn. 1 , s. 47.

Zmíněné znaky totalitního režimu je však nutné posuzovat individuálně a s ohledem na vývoj v konkrétním období. Každý režim totiž prochází během své existence vývojovými změnami.

1.3.2 Autoritativní režim

Dalším druh politického režimu, který musí být zmíněn v souvislosti s československým komunismem, je autoritativní režim. Zkoumání tohoto způsobu vykonávání politické moci není tak rozporuplné, nicméně i zde se vyskytují různé pohledy, které s sebou samozřejmě přináší také nejasnosti.

Základním předpokladem správného uchopení autoritativního režimu je rozlišení mezi pojmy autorita a autoritarismus. Slovo autorita pochází z latiny a v dřívějších dobách symbolizovalo uznání jeho nositelů. Slovo autoritarismus z tohoto slova pochází. Autoritarismus je nedemokratický režim a jako takový je vnímán negativně. Tak je často i autorita vnímána negativně až hanlivě, což má za následek znehodnocování původního významu.¹⁶

Důležitým východiskem pro definici autoritativního režimu se stalo dílo Juana J. Linze, který autoritativní režim definuje takto: „*Politické systémy s omezeným neodpovědným pluralismem, bez vypracované a vedoucí ideologie, za to se zřetelnou mentalitou, bez extenzivní či intenzivní politické mobilizace (vyjma některých etap jejich vývoje, ve kterých vůdce či příležitostně malá skupina uplatňuje moc.*“¹⁷

Omezený pluralismus je systém zřetelně odlišný od neomezeného pluralismu, tedy soutěže demokratických systémů. V tomto systému získává jedinec pocházející z určité vlivné skupiny moc díky vládci, který existenci takové skupiny umožnil. Toto neustálé přibírání nových členů do voleného sboru nikoli volbou, ale rozhodnutím již zvolených členů, umožňuje zapojování různých společenských skupin a institucí. Spíše než politici –

¹⁶ BALÍK, S. a KUBÁT, M. , pozn. 1 , s. 55-58.

¹⁷ Linz in BALÍK, S. a KUBÁT, M. , pozn. 1 , s. 58,59.

profesionálové tak participují na moci ve státě vedoucí osobnosti byrokratických, profesních či jiných zájmových skupin. V autoritativním režimu sice zaujímá výsadní postavení jedna politická strana, která se svým významem přibližuje úloze jediné strany v totalitním režimu, avšak zde není strana absolutním zdrojem moci. Často je dokonce oním slabým a nemohoucím článkem systému. Existence ostatních organizací je v tomto systému možná, ale nesmí jakýmkoli způsobem zasahovat či zpochybňovat stávající režim. Součástí systému je také opozice, která poměry ve státě kritizuje, přesto však se systémem spolupracuje kvůli loajalitě k legitimitě režimu. Časem se může tato opozice odchýlit od myšlenek reformací uvnitř systému a dostat se tak do nelegální pozice. Často se tak děje ve chvíli výměny generací, kdy klíčovou roli začne hrát třetí generace nedostatečně včleněná do režimu.¹⁸

Politická mobilizace občanů hraje v autoritativních režimech neméně důležitou roli. Každý autoritativní režim však vyžaduje jinou míru mobilizace od omezené účasti, přes kontrolovanou účast, k apatii, či až k depolitizaci. K depolitizaci sahají tyto režimy především v zemích s předchozí zkušeností s demokracií, kde jsou občané zklamáni nebo prožívají deziluzi. Zde je depolitizace využívána ke zklidnění situace za pomoci apatie. Situaci ohledně mobilizace občanů poněkud autoritářským režimům komplikuje nepřítomnost nezastupitelné role ideologie. Bez té režimy přicházejí o nadšení z participace, a tak i o větší počet sympatizantů a potencionálních pomocníků při politizaci společnosti. Jedná se především o mladou generaci, což souvisí i s výše zmíněnou absencí inkorporací třetí generace se všemi jejími důsledky.¹⁹

Srovnáme-li oba druhy politických režimů, tedy totalitarismus a autoritářství, je zřejmé, že základním rysem společným oběma je popírání demokracie. V dalších rysech se oba systémy více či méně liší. Obecně vnímaná nižší míra krutosti autoritářského režimu je často důvodem, proč se

¹⁸ BALÍK, S. a KUBÁT, M. , pozn. 1 , s. 58-62.

¹⁹ BALÍK, S. a KUBÁT, M. , pozn. 1 , s. 62-64.

režim v Československu označuje jako totalitní. Toto hodnocení ovšem není na místě, protože autoritářský režim je svou povahou zcela odlišný od totalitárního (i přes společné znaky) a nejedná se tedy o jakousi mírnější alternativu.

1.3.3 Československý komunismus

Předchozí dvě kapitoly byly věnovány definování „totalitarismu“ a „autoritářství“, což bylo nezbytně nutné pro správné vymezení politického režimu v Československu. Na tomto místě je nutné připomenout již řečené – charakteristika režimu je přímo závislá na jeho konkrétních projevech v určitém místě a čase. Nejinak tomu je právě v případě Československa v období vlády komunistů.

Budeme-li charakterizovat povahu československého režimu, narazíme právě na problém s vlastním chápáním pojmu „totalita“, dnes masově používaným v souvislosti s vládou komunistů v ČSR. Vladimíra Dvořáková a Jiří Kunc v knize *O přechodech k demokracii* upozorňují, že pouze období 50. a 60. let tomuto pojetí skutečně odpovídá. Režim následující, tj. režim 70. a 80. let označují jako autoritářský.²⁰

Československý režim tak vykazuje znaky totalitního a autoritářského režimu. Období 50. a snad i část 60. let v Československu naplňovalo se svými politickými čistkami a dalšími represemi některé základní charakteristiky totalitarismu. Pro období po normalizaci byla charakteristickým rysem depolitizace, typická pro autoritářské režimy. Depolitizace jako výměna mezi občany a vládnoucí vrstvou, která spočívá v rezignaci obyvatel na politický režim za cenu sociálních jistot a relativního bezpečí přetrvala až do doby Sametové revoluce.²¹

²⁰ DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra a JIŘÍ KUNC. *O přechodech k demokracii*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1994. ISBN 8090142486. S. 127-128.

²¹ BALÍK, Stanislav. *Komunistický režim v Československu a přechod k demokracii*. In: *Patnáct let od 17. listopadu 1989 Sborník textů*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku CEP, 2005. ISBN 1213-3299. Dostupné z: <http://cepin.cz/cze/prednaska.php?ID=473>

Stanislav Balík a Michal Kubát dle charakteristik totalitarismu a autoritářství však režimy východní Evropy včetně toho československého označují jako kvazitotalitní, tedy totalitarismu podobné. V praxi to znamená, že režim sice vykazuje znaky typické pro totalitarismus, v plné míře na něj ovšem nedosáhne a zároveň je kvalitativně odlišný od autoritářských nekomunistických režimů. Pojem „kvazitotalismus“ vystihuje nedokonalé a neúplné snahy československého režimu přiblížit se k totalitarismu, nicméně rovněž odkazuje na nedostatek sil či jiné překážky, které tuto transformaci znemožnily.²²

„Vezmeme-li jako základ srovnání totalitních a autoritativních režimů, pak zjistíme, že normalizační režim u nás převládajícím způsobem odpovídal spíše totalitnímu než autoritativnímu režimu.“²³

Toto období bývá rovněž někdy označováno jako posttotalitní, ale Balík a Kunštát upozorňují, že jde o zavádějící označení, které odkazuje k dřívější existenci totality. Je-li něco *post, tedy po*, muselo tomu předcházet konkrétní období. Tím bychom připustili, že období 50. let bylo totalitní. Jako přesnější označení se tedy jeví pojem kvazitotalitní.²⁴

V této práci tedy vycházím z pojetí československého komunismu jako kvazitotalitního režimu, tzn. režimu, který má blíže k totalitarismu i přes zjevné autoritativní znaky. Zde využívaný pojem „totalita“ je tedy chápán v tomto smyslu. Toto pojetí ovšem zahrnuje také označení široké veřejnosti, která hodnotí komunistickou éru jako totalitní bez příslušných teoretických rámců.

²² BALÍK, S. a KUBÁT, M. , pozn. 1 , s. 76-81.

²³ BALÍK, S. a KUBÁT, M. , pozn. 1 , s. 81.

²⁴ BALÍK, S. a KUBÁT, M. , pozn. 1 , s. 78-80.

2 Paměť

Jak bylo řečeno již v úvodu, v této práci se zaměříme na Sametovou revoluci a její odraz v paměti tří generací. Rámec tohoto bádání však musí tvořit také vymezení pojmu „paměť“ tak, jak ho ve své práci vnímám a jak s ním dále pracuji, neboť je to paměť, která lidem a společností napříč staletími umožňuje návrat do minulosti při hodnocení přítomnosti. Vymezení „paměti“ je tématem následujících kapitol.

2.1 Vymezení pojmu paměť

Při zpracování tohoto tématu jsem narazila na problém s vymezením pojmu paměť, neboť každý společenskovední obor nahlíží paměť z jiného úhlu a náhledy se tak mohou značně různit. Pro účely této práce je potřeba skloubit tyto poznatky, protože i práce samotná přesahuje filozofickou, sociologickou a v neposlední řadě také historickou rovinu. Vycházím zde z vymezení pojmu „paměti“, které ve své knize *Kolektivní paměť* představil Maurice Halbwachs a z něhož částečně vychází Francoise Mayerová ve své knize *Češi a jejich komunismus*. Právě toto vymezení se zdá být nejbližší cíli této práce. Zároveň je potřeba v následujících kapitolách odkázat i na historika Jacquese le Goffa, který se ve své knize *Paměť a dějiny* zabývá vztahem paměti a dějin, což je pro uchopení pojmu paměti v kontextu této práce velmi důležité. V neposlední řadě je důležitý také vztah paměti ke společnosti, protože právě tento vztah je příčinou odlišných pohledů na minulost.

V pojetí Halbwachse je paměť společensky podmíněným jevem a jako taková je na společnosti závislá až do té míry, že bez její existence by nebyla možná. Paměť lze rozdělit na dvě základní kategorie - kolektivní paměť a individuální paměť. Mezi těmito dvěma je potřeba důsledně rozlišovat. Obě

pojetí spolu však úzce souvisí, neboť individuální paměť se formuje jen díky sociálním interakcím. Vzpomínka jedince je tak ovlivněna působením komunikace a přímo se podílí na kolektivní paměti. Halbwachs uvádí jako příklad období dětství, na které máme vzpomínky díky vyprávění rodiny. Toto vyprávění tak utváří samotnou vzpomínku. Kolektivní paměť lze ztotožnit s pamětí skupinovou či s pamětí národa. Pomáhá nám rozlišit, co je pro společnost potřebné a užitečné si zapamatovat a odlišuje důležité od nedůležitého. Tak je minulost neustále přehodnocována ve vztahu k přítomnému a uchovává se díky sdílené kultuře.²⁵

Francoise Mayerová hovoří o paměti, jakožto o vztahu, který generace udržují s událostmi, které se již staly. Paměť je tedy vztahem k minulosti. Tento vztah utváří člověk a zároveň tak vytváří svou vlastní identitu i identitu širší společnosti. Jedná se však o paměť živou, která v sobě odráží zmínky o minulosti na základě prožitků a která nepředává historická fakta, ale atmosféru, kterou daná událost měla a její schopnost působit na hodnoty jedince. I tato je ovšem s pamětí historickou úzce spjata, protože bez ní by nedávala smysl. Zmíněné působení atmosféry události zanechává v člověku nesmazatelnou stopu, která ho provází po celý život a dále působí také na celou společnost. Mohlo by se zdát, že tento hluboký dojem, který v nás událost zanechává, je přímo vázán na osobní prožitek události a jako takový striktně vyžaduje naši účast. Právě zde je však prostor pro paměť, jakožto prostředek utváření identity jedince i společnosti. Konkrétně tento rys paměti totiž umožňuje šířit onu nevysvětlitelnou atmosféru i mezi generace, které nebyly přímými účastníky události. K tomuto šíření tedy nedochází pouze přímým působením události, ale také prostřednictvím předávaných tematických informací v podobě knih, článků, výpovědí a videí. Historická fakticita a objektivita těchto informací je pak pro jedince druhotná, protože dojem, který v něm taková informace zanechala, je niterný a dotýká se jeho lidství.

²⁵ HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*. Vyd. 1. Editor Gérard Namer, Marie Jaisson. Překlad Yasar Abu Ghosh. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. ISBN 978-807-4190-162. S. 50-60.

Sametová revoluce a postoj k ní v paměti jedince navíc zároveň odráží postoj ke komunismu napříč generacemi.

Není to ovšem pouze atmosféra události, která ovlivňuje postoje ke komunismu. Vztah ke komunismu zároveň ovlivňují i mnohem pragmatičtější důvody jako například společenské, ekonomické a politické prostředí, v němž žijeme a naše životní úroveň v dané okamžiky zkoumání.²⁶

Sametová revoluce byla právě tím okamžikem, který jedinci umožnil, na pozadí historických faktů, vdechnout onu atmosféru a na základě nově nabytého dojmu si utvořit vlastní vztah k této významné události. Zároveň člověk přijímá tuto událost „za svou“, stává se součástí jeho identity, a tak i identitou širší společnosti. Právě toto přijetí Sametové revoluce „za svou“ prostřednictvím působení atmosféry události se dále odráží v postojích jedinců, ale i celé společnosti. Zde leží jedna ze základních odlišností v paměti reprezentantů tří generací a její následná projekce do paměti kolektivní.

2.2 Paměť a společnost

Z výše patrného vyplývá, že paměť je vztah člověka k události minulé. Musíme si ovšem uvědomit, že tento vztah jednotlivce k minulosti není tím, co přetrvává dlouhá desetiletí. Oním nesmrtelným, co vytváří obraz lidské historie napříč generacemi je teprve působení paměti na společnost.

„Minulost existuje v první řadě pozorností, jakou jí věnujeme, je to tedy vztah, který skupiny i jednotlivci udržují s tím, co bylo dříve, o němž si společně utvářejí představu. Tato představa vzniká pouze ve vztahu k druhým, cílem historie a paměti je vypovědět, kdo jsme. Obě souvisejí s identitou, resp.

²⁶ MAYER, Françoise. *Češi a jejich komunismus: paměť a politická identita*. Vyd. 1. Překlad Helena Beguinová. Praha: Argo, 2009. ISBN 978-802-5701-515. S. 30.

s identitami skupin, politických stran, společností a států.“²⁷ To potvrzuje také Václav Umlauf v referátu *Historická paměť* : „*Skrze vztah k minulému se buduje nejen osobní identita, ale i způsob bytí národní a politické komunity ...*“²⁸

Podle Halbwachse je individuální paměť jednotlivce úzce spjata s kolektivní pamětí. Mezi těmito dvěma pojmy je zapotřebí rozlišovat, ačkoli jedna bez druhé by prakticky neexistovala, protože kolektivní paměť nám umožňuje oživovat události, které jsme zažili jako jednotlivci, ale právě jen na základě sounáležitosti k určité skupině. Individuální paměť je tedy způsob, kterým můžeme vidět kolektivní paměť. Tento způsob vidění kolektivní paměti je ovlivněn řadou dalších aspektů např. místem, které ve společnosti zaujímáme. Tento druh paměti se utváří v procesu socializace jedince a nezanedbatelnou úlohu v tomto procesu hrají komunikativní procesy a vztahy, do nichž jedinec během svého života vstupuje. V interakci s okolím si jedinec utváří své vzpomínky a prostřednictvím minulosti tak vidí svou přítomnost. Vzpomínky jednotlivců se však vzájemně liší, neboť se odvíjejí od odlišných hodnot či různého prostředí. Individuální paměť je tedy poměrně těžko uchopitelná, protože participuje na skupinových pamětech.²⁹

Kolektivní paměť se jeví snáze uchopitelnou, protože v sobě nese pozici jednotlivce v konkrétním společenském prostředí a jako taková odráží sociální prostředí i kolektiv, jehož je jedinec součástí. „*Celé části individuálních vzpomínek se roztavují v kolektivním vzpomínání. Kolektivní paměť řídí jednání a vzpomínání v rámci interakce společnosti a do jisté míry tyto procesy*

²⁷ MAYER, F. , pozn. 23 , s. 30.

²⁸ UMLAUF, Václav. *Historická paměť a dějiny: Referát pro symposium "Dialog mezi teologií a filozofií"*. Www.umlaufoviny.com [online]. © 2003-20013 [cit. 2015-04-06]. Dostupné z: <http://www.umlaufoviny.com/www/publikace/publikace/Eseje/historie.html>

²⁹ HALBWACHS, M. , pozn. 22, s. 50 – 93.

ulehčuje tím, že představuje kolektivně sdílené vzory – jakoby nacvičené - převáděné z generace na generaci.“³⁰

Takto pojatá paměť je tím, co umožňuje společnosti utvářet si identity a odlišovat důležité od nedůležitého, tedy to, co je potřeba zapamatovat si pro další generace. To s sebou ovšem nese riziko „pamatovat si jen to, co se společnosti hodí“, případně zapomenout na „nechtěné“. Některé z kolektivních pamětí získávají institucionalizovanou podobu např. při výuce dějepisu, rozšiřují se pomocí medií a v tomto směru se tak stávají závaznými a ovlivňují vnímání celé společnosti.³¹

Vědoma si výše zmíněných rizik, budu tedy pracovat s pojetím paměti, která prostřednictvím jednotlivce utváří paměť společnosti a zároveň národní identitu. Klíčová pro tuto práci tedy bude paměť kolektivní vycházející z paměti individuální. A je to právě vztah Čechů a Slováků k Sametové revoluci, který se od jednotlivce dostává do širší společnosti a zde transformuje společenské představy a utváří národní identitu, a který by zároveň mohl být zapomenut, nebýt sounáležitosti jednotlivce ke kolektivní paměti.

2.3 Deformace paměti

Je ovšem potřeba zdůraznit, že jak individuální, tak kolektivní paměť je deformována určitými vlivy. Z výše zmíněného vyplývá, že paměť člověka se utváří ve vztahu ke společnosti a tedy ve vztahu k paměti kolektivní. To je jeden ze základních předpokladů deformace paměti člověka. Vždy přináší jedinci větší uspokojení, když zažívá pocit sounáležitosti k určité skupině a když může být jeho názor obecně potvrzen větším množstvím lidí. Paměť je tedy deformována právě oním propojením jednotlivce a společnosti.

³⁰ NOVOTNÝ, Lukáš. *Historická paměť podle Maurice Halbwachse*. Socioweb [online]. 2007, č. 4 [cit. 2015-04-25]. Dostupné z: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=266&lst=117>

³¹ Novotný, L. , pozn. 30.

Halbwachs ve své knize *Kolektivní paměť* upozorňuje: „Přirozeně, že důvěra v přesnost našeho vzpomínání je větší, můžeme-li se opřít kromě našich vzpomínek také o vzpomínky dalších lidí. Jako by vzpomínání posilovala skutečnost, že stejnou zkušenost znovu zakouší nikoli stejný člověk, ale více lidí najednou.“³²

V současné době je otázka paměti mezi lidmi velmi populární, což lze patrně přisuzovat touze lidí a společností objevit a porozumět své identitě. Již zmíněná propojenost individuální a kolektivní paměti a propojenost kolektivní paměti s otázkou identity dělá z paměti snadný cíl pro zneužití vládnoucími, ale i ovládanými společenskými třídami a pro následnou deformaci paměti pro vlastní účely. Z kolektivní paměti se tak snadno stává mocenský nástroj pro manipulaci s lidmi a pro prosazení vlastních představ o fungování společnosti.³³ Nebyla snad vláda komunistů v Československu zářným příkladem, jak lze na základě deformace kolektivní paměti upevnit pozice vládnoucí strany?

Havelka v článku nastiňuje rizika spojená s kolektivním pojetím paměti a její deformací. „Anebo máme naopak zdůrazňovat, že tyto jednotlivé kolektivity způsobují své organizace, svými potřebami, zájmy, institucemi apod. formují, integrují a – často manipulativně – určují paměť svých příslušníků (Zde jen připomeňme silný obraz permanentního přepisování dějin „ministerstvem pravdy“ v Orwellově románu 1984).“³⁴

V této souvislosti hovoří o politice paměti, potažmo o politikách paměti, které využívají spojení paměti se společností a přetvářejí paměť tak, aby posloužila jejich cílům. Využívají k tomu různých metod od záměrného

³² HALBWACHS, M. , pozn. 22, s. 50.

³³ LE GOFF, Jacques. *Paměť a dějiny*. Vyd. 1. Překlad Irena Kozelská. Praha: Argo, 2007. ISBN 978-807-2038-626. S. 110 – 111.

³⁴ HAVELKA, Miloš. *Poznání – paměť – identita a několik obecnějších úvah. Dějiny, teorie* [online]. 2007, č. 2 [cit. 2015-04-06]. Dostupné z: file:///C:/Users/V%C3%A1%C5%A1a/Downloads/Pam%C4%9B%C5%A5.%20Havelka.DTKdtk_2_2007-4.pdf. S. 261

zamlžování informací, přes konstrukci až k účelnému zveličování, či kladení přehnaného důrazu. Politika paměti se dále podepisuje na kultuře paměti, potažmo na kolektivní paměti.³⁵

Zde bych se na chvíli zastavila, abychom si na příkladu ukázali, jak se během událostí Sametové revoluce deformovala kolektivní paměť. Francoisa Mayerová hovoří o tzv. *oficiální paměti*, kterou formují symbolická, administrativní a právní opatření a která má za cíl neutralizovat představitele předchozího režimu a posílit image změny.³⁶ Tato oficiální paměť samozřejmě opět transformuje paměť kolektivní. Události spojené se Sametovou revolucí a následná politická situace v 90. letech jasně ukazuje, jak se oficiální potažmo kolektivní paměť deformovaly. Václav Havel ve svém prvním prezidentském projevu nabídl oficiální paměť, která se měla vyrovnat s komunistickou minulostí a která nabídla všem lidem bez ohledu na politickou příslušnost možnost nového začátku. Zde bych ráda zdůraznila, že z projevu je patrné, že nabádá lid k vyrovnání se s komunistickou minulostí nikoliv prostřednictvím diskriminace komunistů, ale prostřednictvím společenské syntézy různých myšlenkových proudů. Brzy po tomto projevu se však rozšířily názorové proudy, které volají po řádném potrestání komunistů a které patrně způsobily „hon na komunisty“ dodnes často zneužívaný pro politické účely, viz v nedávné době například kauza kolem Andreje Babiše, prvního místopředsedy vlády a ministra financí. Vzpomeňme také na lustrační zákony, o nichž trefně tvrdí Francoise Mayerová: „ *Tak legislativa, která měla překonat komunistické dědictví, od samého počátku vyvolávala hlubokou nespokojenost, jež záhy vedla k nadměru konfliktním převyprávěním minulosti.*“³⁷

Opatření přijatá vládou po roce 1989 tak směřovala k ostrému antikomunismu a hlavní důraz kladla na individuální vinu, což je na hony

³⁵ HAVELKA, M. , pozn. 31 , s. 261 – 262.

³⁶ MAYER, F. , pozn. 23 , s. 52.

³⁷ MAYER, F. , pozn. 23 , s. 66.

vzdálené myšlenky Václava Havla, že: „*všichni jsme – byť pochopitelně každý v jiné míře- za chod totalitní mašinerie odpovědni.*“³⁸

I v této práci se deformace kolektivní paměti v tomto smyslu vyskytuje, což je velmi patrné na rozhovorech se zástupci tří generací, neboť právě výše zmíněný antikomunismus v počátcích nově vzniklé republiky ovlivňoval a stále ovlivňuje smýšlení mnohých jedinců, a tedy i kolektivní paměť Čechoslováků na Sametovou revoluci a následující události. Domnívám se, že onen vyhraněný antikomunismus ovlivnil třetí, tedy událostem nejvzdálenější generaci, ale i generaci druhou a první. Třetí generace vyrůstala v atmosféře antikomunismu, což se na jejím smýšlení o komunistickém režimu patrně nutně projeví. Druhá a první generace byla podle mého názoru ovlivněna antikomunistickou propagandou mimo jiné v tom smyslu, že příslušníci těchto generací měli ve svém okolí spoustu známých, či dokonce nejbližších, kteří byli, méně či více dobrovolně, členy komunistické strany. A právě „hon na komunisty“ po revoluci v nich zanechal hořkou pachutí a potřebu vyrovnat se s tím, že jejich nejbližší najednou patřili do zatracované (snad i méněcenné?) skupiny lidí.

Havelka také upozorňuje na další aspekt deformace paměti – na utváření paměti prostřednictvím představ o konkrétní události, nikoli na základě přímé zkušenosti. Takto utvořená představa je vždy nutně spjata s obrazem, který v nás zanechala a stále zanechává společnost a kultura. Tento obraz je navíc sám často již zformovaný politickým a společenským tlakem - například školní učebnice či média. Jedinec pod tímto tlakem tak v procesu zapomínání selektuje svou paměť a uspořádává si ji dle vlastního přesvědčení.³⁹

Na tento základní rozpor paměti ukazuje také Paul Ricoeur: „*Individuální uchování minulého ve vzpomínce je co do formální stránky totožné s představivostí. Oba způsoby vzpomínání se dotýkají nereálného obsahu,*

³⁸ Havel in MAYER, F. , pozn. 23 , s. 61.

³⁹ HAVELKA, M. , pozn. 31 , s. 261 – 264.

něčeho, co zde již není (vzpomínka) nebo dokonce nikdy nebylo (volná fantazie).“⁴⁰

Paměť je tak přímo vázaná na výkon schopnosti upamatování jedince a jako taková je subjektivní, čehož využívá politika k přetransformování kolektivní paměti. Kolektivní paměť tak ovlivňuje společnost dvěma způsoby – kladně i záporně.⁴¹

2.4 Paměť a dějiny

Výše nastíněný pohled na to, jak funguje kolektivní a individuální paměť, a jaké problémy mohou nastat při deformaci paměti ve jménu mocenských či politických snah, dotváří problematika vztahu paměti a dějin. Kolektivní i individuální paměť se transformuje ve vztahu ke společnosti a dále formuje dějiny v paměti. Vystává pak velmi složitý úkol pro historika, aby dokázal upozornit na chyby vzniklé právě oním vztahem k minulosti v kolektivní paměti.

Základním pojmem, na kterém historie stojí a z něhož vychází, je paměť. Historie sama se poté snaží uspořádat minulost na základě kolektivní i individuální paměti. Z těchto charakteristik paměti je zřejmé, že historie může snadno podlehnout nátlaku mocenských, ideologických či společenských struktur. Zrovna tak snadno může podlehnout sám historik, neboť i on náleží k určité společenské vrstvě a je ovlivněn a stále ovlivňován celou řadou faktorů. Tak je historie vědou, která je snadno zranitelná a jejíž cesta k objektivitě je lemována těžkostmi vědomého či nevědomého ovlivňování. Le Goff, vědom si nelehkého historikova úkolu, vidí cestu k objektivitě

⁴⁰ Riceur in UMLAUF, V. , pozn. 25.

⁴¹ Riceur in UMLAUF, V. , pozn. 25.

v neustálém připomínání nedokonalostí, falzifikací, subjektivity a v připomínání odlišného a zpochybňování současného.⁴²

Výkon paměti i historie je založen na vztahu minulého a přítomného, zároveň je tento základní vztah spojníkem individuální a kolektivní paměti. Přechod mezi minulostí a přítomností je ovšem velmi individuální a jedinec i společnosti ho mohou vnímat zcela odlišně. Tak například: *„Někteří pokládají minulost za zlatý věk, za příkladný čas nevinnosti a ctností a dobu velkých předků, jiní ji zase ztotožňují s barbarstvím, zaostalostí, skladem přežití veteše dávno vyšlé z módy, s dobou trpaslíků tělem i myšlením.“*⁴³

Při formování vztahu k minulému a přítomnému hraje významnou roli do jaké společenské třídy jedinec i společnost náleží. Každá společenská třída vnímá vztah minulého a přítomného odlišně v závislosti na svém minulém i současném společenském postavení a na tom, zda se jeho životní úroveň jeví vyšší či nižší. Tato odlišnost provází člověka už celá staletí.

Charakteristiky paměti a popsání vzájemného působení paměti, společnosti a dějin, zmíněné v této kapitole, se projevují každý den na jednotlivcích, kteří utvářejí „svou“ paměť ve vztahu ke společnosti a kterou chtějí nadále zanechat pro budoucnost. Projevují se také na reprezentantech tří generací a jejich názoru na komunismus, Sametovou revoluci a další vývoj.

⁴² LE GOFF, J. , pozn. 30, s. 203 – 218.

⁴³ LE GOFF, J. , pozn. 30, s. 27.

3 Přejchod k demokracii

Tématem této kapitoly je proces přechodu od totality k demokracii v teoretické rovině, který nám umožní pochopit, jak se veřejné mínění na před a po listopadové události mění a ovlivňuje tak vývoj společnosti v posttranzitním čase. V paměti jedince se vztah k minulosti utváří, aby se následně promítl do kolektivní paměti celého společenství. V případě nově vznikajícího demokratického uspořádání v ČR se tak zároveň děje v procesu přechodu od totality k demokracii. A posledních 25 let je výmluvným důkazem, že se nejedná o přechod lehký. Souvisí tedy vztah k nynější demokracii v ČR se vztahem k Sametové revoluci?

Jak ve své knize *Postkomunistické nedemokratické režimy* předkládají Jan Holzer a Stanislav Balík, vztah ke komunismu je skutečně pro řadu zemí z bývalého sovětského bloku klíčový. Není ovšem pravdou, že to platí nutně pro všechny tyto země, protože role komunismu v jednotlivých státech je různá. Podle autorů záleží na dvou stěžejních bodech. Prvním hlediskem je, zda politická obec v daném státě vznikla po nebo před nadvládou komunistů. Druhé hledisko pak tvoří – zda komunismus byl v dané obci již přítomný či naopak ještě neznámý. Na základě takto vnímaného vztahu ke komunismu v jednotlivých státech lze usuzovat, jak významnou roli při formování společnosti komunismus hrál. Konkrétně ČR spadá do kategorie států, které již měly zkušenost s komunismem ještě před vpádem internacionálního komunismu, a to v podobě poměrně silné komunistické strany, která se zároveň „zasloužila“ o uchopení moci komunisty. Zároveň ČR patří ke státům, které před komunistickou nadvládou měly zformovanou politickou obec. Ta navazovala na období první republiky. Je však nasnadě upozornit, že v takto

vnímaném pojetí vztahu ke komunismu se i tato ideologie v různých zemích projevuje různě, byť ideologický základ je samozřejmě společný.⁴⁴

„To dále znamená, že lze i oprávněně předpokládat, že rozmanité byly také metody komunistických panství, propojené sice sumou společných ideových charakteristik, ale různorodé v rovině praktické aplikace na danou realitu, konkrétně v intenzitě, směru i nástrojích jednotlivých kroků a opatření nových (komunistických) elit.“⁴⁵

Rovněž Vladimíra Dvořáková a Jiří Kunc ve své knize *O přechodech k demokracii* předkládají názor, že charakteristiky režimu, který má být svržen, napomáhají k pochopení dané změny a hrají významnou roli při formování politické opozice. Mají ovšem také zásadní vliv na společnost, na její přístup k opozici a k událostem porevolučním, ať už v podobě odmítání totality, či v podobě tvorby nového uspořádání. V případě komunistického režimu, který mnohým nabídl příslib lepších zítřků, někteří rádi uvěřili a s procitnutím se dostavil pocit vzteku a ponížení. Taková skupina občanů bude pravděpodobně cítit potřebu vypořádat se s komunisty, což samozřejmě ovlivní jejich postoj. Společným znakem při přechodu od autoritářského zřízení k demokratickému tak velmi často bývá určitá míra distance, která je vysvětlována potřebou politické demokracie. Elitářská pojetí demokracie pak hovoří o demokracii proklamované užší skupinou občanů společensky, vzdělanostně a ekonomicky na výši. Tato elita má kromě zmíněných charakteristik také vyšší míru tolerance a liberalizace, což se opět projeví v postojích veřejnosti. Přechody k demokracii jsou obecně velmi složitým tématem a nelze je příliš paušalizovat. Lze však identifikovat některé společné znaky hroučících se režimů a z nich plynoucí přechod k demokracii ve jménu výše zmíněného. Vždy je tedy potřeba uvědomit si: povahu odstraňovaného

⁴⁴ HOLZER, J. a BALÍK, S. *Postkomunistické nedemokratické režimy: studie k proměnám politické teorie v posttranzitivním čase*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. ISBN 80-732-5128-0. S. 13-20.

⁴⁵ HOLZER, J. a BALÍK, S. , pozn. 44, s. 19.

režimu, to, jak probíhal konec tohoto režimu a jaké byly jednotlivé etapy samotného přechodu k demokracii.⁴⁶

Jak tedy jednotlivé etapy probíhaly v československém prostředí? Legitimita předlistopadového režimu byla velmi nízká a s normalizací dokonce nulová, protože stavěla pouze na odmítnutí liberalizace, což s příjezdem sovětských tanků ztrácelo význam. Občané napříč společnostmi tedy toužili po změně uspořádání, byť ze zcela odlišných důvodů. „V autoritářských režimech vyrůstají projekty politické alternativy ze sociálního základu občanské společnosti či jejích zárodků, které si dokázaly uchovat nebo vybudovat určitou autonomii vůči režimu.“⁴⁷ V ČSR se politická alternativa formovala z poměrně široké základny disidentů. Politický vliv této skupiny občanů byl ale nízký, a tak značná část vznikla z komunistů, kteří spolu mocensky soupeřili.⁴⁸

Konec starého režimu v ČSR by se dal charakterizovat slovy jako příliš rychlý a nepřilíš promyšlený. Opozice nebyla na převzetí moci zcela připravena, a tak se sice se zrušením článku o vedoucí úloze KSČM chopila moci, následné kroky však pod tíhou situace zůstaly v zajetí komunistických institucí. Nově vládnoucí OF se tak hned v počátcích svého působení těžko vypořádávalo s absencí organizační struktury, s mocenskými boji a nedostatečně promyšleným konceptem budoucích kroků. Jiří Honajzer uvádí ve své knize *Občanské fórum: „Zárodek pádu řady věcí je zaklet již v okamžiku jejich zrodu. To platí i pro osud Občanského fóra.“*⁴⁹

V následujících etapách došlo k událostem, které dodnes ovlivňují vnímání demokracie v naší zemi. Na výše zmíněné problémy se navalovaly další. Mocensky rozštěpená vládnoucí základna se vydala cestou orientovanou

⁴⁶ DVOŘÁKOVÁ, V. a KUNC, J. , pozn. 17, s. 51 – 52, 104 – 110.

⁴⁷ Tamtéž, s. 129.

⁴⁸ Tamtéž, s. 127-129.

⁴⁹ HONAJZER, Jiří. *Občanské fórum: vznik, vývoj a rozpad*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1996. ISBN 80-235-0076-7. S. 16

na konsenzus nejsilnějších stran ve jménu prosazení jednotlivých zájmů. Jednání o důležitých sociálních a ekonomických otázkách, která mají dopad na drtivou většinu obyvatel, tak byla ovlivňována především počtem hlasů bez odkazu k deklarovanému politickému programu. Snad ještě horší důsledek pro nově se formující demokracii mělo odklonění se od základního poslání – vytvoření nové ústavy. Ponechaná ústava se tak nestává nezpochybnitelným zdrojem práva, je spíše jen jakýmsi jeho předpokladem. „*Dalším zdrojem devalvace práva se stalo opakované přijímání a novelizace ústavních zákonů...Váhavá a mnohoznačná stanoviska k ústavním zárukám a celková politizace při tvorbě ústavních orgánů ... naplňovala schéma přílišné politizace moci a inflace politiky.*“⁵⁰

Tyto problémy však vedly k aktivizaci sociálních skupin a k přenesení sociálních problémů do politiky na úkor postupu do další fáze demokracie. Nezanedbatelným důsledkem pak je rozpolcení státu. V rovině sociální přechod k demokracii často kráčí ruku v ruce i s rozčarováním, ne-li přímo zklamáním. Lidé, vkládající do přechodu své naděje a očekávající lepší zítřky, procitají a kýžená změna nepřichází. Praktickým dopadem tohoto zklamání je buď rezignace na politickou participaci, politická participace zaměřená proti stávající elitě (které velmi ochotně využívá politická opozice), či touha po „zakonzervování“ revoluční situace, která nabízela prostor pro aktivizaci a aktivizaci proti minulosti. Tento stav společnosti také utváří významné možnosti pro zatím nezformovanou elitu, která pro „svůj“ mocenský boj využívá právě zmíněné aktivizace proti minulosti a vede k otřesení legitimacy ostatních uchazečů.⁵¹

Události spojené s přechodem od totality k demokracii poznamenaly kolektivní paměť národa, ale i jednotlivců. Velká skupina občanů tak dodnes vnímá události spojené s přechodem k demokracii jako nespravedlivé

⁵⁰ DVOŘÁKOVÁ, V. a KUNC, J. , pozn. 17, s. 133 – 137.

⁵¹ Tamtéž, s. 137 – 138.

či nepříliš šťastné. Vzniklá demokracie v ČR si tak v očích obyvatel nese hořkou pachut' zklamání či rozčarování i 25 let po Sametové revoluci. O jak početnou skupinu občanů se jedná, ukážou empirické výzkumy v dalších kapitolách.

4 Typologizace tří generací

V paměti jednotlivců zaujímá komunismus vždy poněkud odlišné místo. Témata společná jednotlivcům uvnitř generací umožňují rozdělení náhledů na komunismus do tří základních kategorií. Tyto kategorie tedy jsou odrazem společně sdílených obsahů a přirozeně korespondují s věkem zástupců jednotlivých generací. Na základě vztahu těchto tří generací k osudovému roku 1989 lze očekávat, že jednotlivé generace mají odlišné důvody, pro které byl pro ně rok 1989 přelomem, proto i jejich postoje ke komunismu jsou odlišné.

Vztah k Sametové revoluci ovšem není jediným tématem, které s postoji ke komunismu souvisí, jak se snaží analýza dokázat. Samotný výzkum je tématem empirické části. Na tomto místě jsou představeny tři generace.

4.1 První generace

Generace, v této práci dále označována jako *první*, je generací, která zažila druhou světovou válku a s ní spojené těžkosti. Zažila také nápor komunistické propagandy v poválečném období a mnozí z této generace myšlenkám komunismu uvěřila v očekávání lepších zítřků. Komunismus tak tato generace pocítila „na vlastní kůži“ a v tomto systému prožila větší část svého života.

Za vlády komunistů nastoupila tato generace do svého prvního zaměstnání, založila rodinu, prožila svůj produktivní věk a v témže systému odešla při troše štěstí a s menšími či většími šrámy na těle i na duši do důchodu, aby se pak stala svědky událostí spojených se Sametovou revolucí a pádem komunistické vlády. Část této generace a její paměti navíc poznamenaly hrůzné perzekuce 50. let minulého století ať už prostřednictvím jich samotných nebo jiných členů rodiny, přátel, kamarádů a známých,

nebo prostřednictvím ideologií zmanipulovaných médií. Zrovna tak se jich dotýkaly události spojené s „Pražským jarem“ a s následnou normalizací. Tento fakt je přitom výsostně důležitý, neboť je to právě politická angažovanost a ideologické cítění projevené za vlády komunistů, které vráží klíny nejen mezi generace, ale i mezi samotné členy uvnitř konkrétní generace. Těžko dá komunisty perzekuovaný člověk zapravdu lidem, kteří argumentují dobrou ekonomickou situací a sociálními jistotami garantovanými tou samou vládou. A je to právě ona ekonomická a sociální jistota, která je pro spoustu lidí nejdůležitějším garantem spokojeného života a k němuž se odvolávají lidé napříč generacemi a které komunistická vláda bezesporu politicky poslušným lidem skutečně zaručovala.

4.2 Druhá generace

Další generace, pro potřeby této práce dále označována jako *druhá*, je generací mladší. Lidé z této generace se narodili do komunistického systému a o hrůzách spojených s komunismem znali z doslechu svých prarodičů či rodičů. Zároveň však byla tato generace důsledně „podchycena“ komunistickou propagandou, kterou byli lidé této generace už od útlého věku „masírováni“. Tak prošli komunistickým vzdělávacím systémem, v tomto systému si našli své první zaměstnání, ženili a vdávali se s vidinou novomanželské půjčky a někteří z nich vyjadřovali svůj tichý nesouhlas alespoň prostřednictvím účesu či natrhnuté stránky v občanském průkazu. Reakční živly však byly v tichosti odsunuty na místa, kde již republika škodit nemohou, nebo kde je alespoň nebude příliš slyšet. Tak vedle sebe fungovaly dvě skupiny lidí napříč jednou generací. Lidé politicky a občansky angažovaní, kterým se ideologicky komunismus protivil a kteří bojovali proti němu různými způsoby. Ti ovšem nejsou tématem této práce. A lidé, kteří se ve jménu klidu a opatrnosti snažili proplouvat životem bez zřejmé politické a občanské angažovanosti.

A byly to opět tyto dvě skupiny, které zasáhla zpráva o Sametové revoluci pokaždé v jiné pozici. Někteří byli přímými účastníky, někteří dokonce organizátory a někteří sledovali v obavách, co se bude dít do budoucna.

4.3 Třetí generace

Třetí generací je věková skupina, která sice je současníkem komunistické vlády, ale která se narodila těsně před Sametovou revolucí. Své dětství tedy prožívala v 90. letech 20. století a prošla vzdělávacím systémem nastaveným v nově vzniklé demokratické republice Václava Havla. O komunistických perzekucích zná z doslechu, z učebnic, z dokumentů, o životě v socialistickém Československu občas slýchá od rodičů a svůj pracovní život začíná v kapitalistické společnosti zaměřené na výkon. I v této generaci je ovšem patrný rozdíl mezi občansky angažovaným člověkem, který se hrdě hlásí k odkazu Sametové revoluce, jakožto k symbolu demokratického uspořádání a mezi člověkem, který je zaměřen na mnohem prozaičtější skutečnosti ve jménu spokojeného života.

V rámci trojího vymezení generací jsou patrné změny, kterými prošla celá společnost během komunistické vlády. Napříč jednotlivými generacemi jsou zřejmé rozdíly v názorech a postojích. Tyto jsou vázány zejména na politické a ekonomické rozdílnosti v životě lidí a na odlišný přístup k přelomovému roku 1989.

5 Názory české společnosti na situaci před a po Sametové revoluci

Na odlišný vztah jednotlivců k porevolučnímu vývoji ukazují průzkumy posledních let. Podle průzkumu agentury STEM uskutečněném ve dnech od 4. do 11. ledna roku 2013 32 % obyvatel považuje předlistopadový režim za lepší než režim současný.⁵² Tak můžeme být svědky výroků typu: „*Za komunistů jsme se měli lépe. Za komunistů k sobě měli lidé blíže. Komunisti by si sjednali pořádek atd.*“ Jak se již několikrát zmínila, účelem této práce není soudit, nýbrž představit odlišné názorové směry generací na komunismus v souvislosti s odkazem k Sametové revoluci. V této kapitole se tedy zaměříme na to, do jaké míry jsou podobné postoje odrazem špatné ekonomické, sociální a politické situace jedince v dnešní společnosti a jak se tento fakt může projevit v kolektivní paměti. Značná pozornost je zde věnována také výzkumu zabývajícím se vztahem české společnosti k Sametové revoluci s odstupem několika let a názory společnosti na vývoj ČR v posledních dvaceti letech po Sametové revoluci. Tyto názory na politický vývoj v naší zemi totiž odráží postoj společnosti ke komunistické vládě. V neposlední řadě je potřeba představit důvody, které umožňují existenci a udržení vlivu KSČM na politické scéně v porevolučních dějinách České republiky.

5.1 Voliči KSČM

Jak jsem deklarovala v úvodu práce, cílem je kromě samotné analýzy transformace politického a historického významu Sametové revoluce také

⁵² STEM. *Tisková informace z výzkumu STEM TRENDY 1/2013* [online]. 2013 [cit. 2015-04-25]. Dostupné z: <http://www.stem.cz/clanek/2684>.

snaha přiblížit se těm, kteří jsou přesvědčeni, že za vlády totality se z různých důvodů žilo lépe. Nešlo by se ovšem těmto názorům přiblížit, kdybychom opomenuli důvody, které vedou občany k volbě KSČM a co jim tato strana ve svém politickém snažení nabízí.

Daniel Kunštát ve své stati *Strana, která neumírá: K příčinám stability volební podpory KSČM* předkládá důvody, které vedou k poměrně stabilní pozici KSČM na české politické scéně. Jedním z těchto důvodů je antisystémovost komunistické strany, ze které ovšem sama KSČM už od zlomového roku 1989 dokáže těžit v podobě získání voličů, kteří mají „plné zuby“ zkorumpované a chybné demokratické politické scény. Právě tito voliči totiž hledají na politickém spektru stranu, která je proti tomuto systému. KSČM tak zastává pozici opozice, což je dáno i vyloučením z možné spolupráce s ostatními stranami ve jménu porevolučního antikomunismu. Dalším z důvodů, proč je KSČM stabilní stranou, je široká voličská základna, ačkoli Kunštát upozorňuje, že: „*Pro KSČM je znepokojivý nejen absolutní pokles členské základny, ale i její věková struktura. Více než polovina členů je totiž starší sedmdesáti let. Navzdory dramatickému úbytku členské základny však KSČM nadále zůstává nejmasovější stranou v Česku.*“⁵³

Velmi zajímavé a pro další část této práce přínosné je typologizace typického občana – voliče KSČM. Nejčastějšího voliče KSČM Kunštát řadí do nízké příjmové skupiny a upozorňuje, že jeho příjem je často srovnatelný s příjmem na úrovni důchodu. Jedná se tedy nejčastěji o ekonomicky nečinného člověka, který musí vyžít s nízkým příjmem. Voliči KSČM jsou samozřejmě i ekonomicky činní občané, nejčastěji z manuálních oborů s nedostatečnou či nízkou kvalifikovaností. Poměr ekonomicky nečinných a činných v řadách voličů komunistů je však 2:1.⁵⁴

⁵³ KUNŠTÁT, Daniel. *Strana, která neumírá: K příčinám stability volební podpory KSČM*. Naše společnost[online]. 2014, roč. 2, č. 12 [cit. 2015-04-25]. DOI: 10.13060/1214438X.2014.2.12.123. Dostupnéz: http://cvvm.soc.cas.cz/en/index.php?option=com_content

⁵⁴ KUNŠTÁT, D. , pozn. 53.

„Obecně se tedy jedná o části obyvatelstva, které trvale pociťují ekonomickou nejistotu a jejichž životní šance jsou (subjektivně i objektivně) fatálně odvíslé od míry přerozdělování veřejných zdrojů a ingerencí státu v sociální politice.“⁵⁵

Na tomto místě Kunštát nicméně zdůrazňuje, že směřodatnější je zaměřit se na to, z jaké společenské vrstvy původně pochází dnešní volič KSČM a dochází k závěru, že polovina současných voličů KSČM se rekrutuje z dělnických profesí, bez ohledu na současný společenský status. „Průměrného“ zástupce voličů KSČM tak představuje muž s výučním listem, původem z vesnice, menšího či maximálně středně velkého města ve věku 60 let, v produktivním věku v období normalizace pravděpodobně zastávající funkci dělníka, nižšího úředníka nebo běžného zaměstnance. V současnosti ekonomicky nečinný, pobírající starobní důchod.⁵⁶

Z výše zmíněného je zřejmé, že dnešní věty typu *„za vlády komunistů se žilo lépe“* mohou mít patrně příčinu ve špatné společensko-ekonomické situaci jedinců. A mohou být odrazem jejich touhy vrátit se do režimu, který pro něj byl garantem určitých sociálních jistot. Slovy Pierra Bourdieua *„třída či třídní frakce je v úpadku, tedy obrácená k minulosti, když už není schopna reprodukce za situace, kdy by si dokázala v plné šíři udržet své dřívější poměry a postavení.“⁵⁷*

Z charakteristiky KSČM podle Kunštáta vyplývá, že tato politická strana nabízí politikou znechuceným občanům a ekonomicky nižší až střední společenské třídě útěchu v podobě antisystémovosti a vymezení proti korupci posledních let, s níž KSČM evidentně nemůže mít příliš společného za předpokladu, že byla v porevolučních letech na okraji politické scény. Do jaké míry ovlivňují voliče KSČM další faktory, jako například věk,

⁵⁵ KUNŠTÁT, D. , pozn. 53.

⁵⁶ Tamtéž.

⁵⁷ Bourdieu in LE GOFF, J. , pozn. 30 , s. 35.

rozvedeme v dalších kapitolách. Názory voličů KSČM na Sametovou revoluci a situací následující se samozřejmě nutně projeví na kolektivní paměti napříč generacemi právě v odkazování na spokojenou minulost za bývalého režimu.

5.2 Voličské preference KSČM

Pojďme nyní prozkoumat, zda je pravda, že voličské preference komunistů v ČR stoupají v závislosti na společenské či hospodářské krizi, což by odpovídalo snahám občanů hledat ve volbě KSČM cestu z krize.

Odpověď na tuto otázku tvoří analýza volebních preferencí KSČM za posledních 10 let. Zaměřila jsem se na roky, ve kterých je evidentní nárůst či úbytek voličských preferencí, aby bylo patrné, zda toto lze přisuzovat změnám ve společnosti. Výzkumy provádí v pravidelných intervalech agentura STEM a byly realizovány v sérii TRENDY osobními rozhovory face-to-face s využitím kvótního výběru na reprezentativním souboru ČR.⁵⁸

Leden 2005 – KSČM 17%, druhé místo za ODS, ČSSD zaznamenává dlouhodobě nejhorší výsledky.

Březen 2015 – KSČM 17,9%, druhé místo za ODS, ČSSD prochází aférou kolem majetku premiéra Stanislava Grosse.

Červen 2005 – KSČM 18%, druhé místo za ODS, politická situace se však po aféře stabilizuje.

Leden 2006 – KSČM 13,2%, oslabení, třetí místo za ODS A ČSSD – rozdíl 1,4 procentního bodu mezi ODS a ČSSD.

Leden 2007 – KSČM 12,4%, jmenována Topolánková vláda.

Leden 2008 – KSČM 13,1%, roste vliv levice, první místo ČSSD před ODS.

Leden 2009 – KSČM 9,9%, pokles na úkor nárůstu ČSSD na 37,7%.

⁵⁸ STEM. *Stranické preference* [online]. 2015 [cit. 2015-04-25]. Dostupné z: <http://www.stem.cz/show/3>

Srpen 2009 – KSČM 11,2%, pár týdnů před volbami, nový hráč TOP 09.

Listopad 2009 – KSČM 12,3%, problémy ČSDD a ODS, problém se sestavením vlády.

Květen 2010 – KSČM 11,8%, roste vliv Věcí veřejných, tři týdny před volbami.

Září 2011 – KSČM 11,8%, znechucení lidí z politické scény, po aféře kolem Víta Bárty z VV, propad Věcí veřejných.

Leden 2012 – KSČM 11,3%, stabilizace hlavních stran, vysoký podíl nerozhodných voličů.

Září 2012 – KSČM 13,5%, nejistota veřejnosti, potíže vlády.

Září 2013 – KSČM 17%, výsledek v sobě odráží skandál kolem premiéra Petra Nečase, vláda prozatímní vlády, rozpuštění parlamentu, vypsání předčasných voleb, začátek předvolební kampaně, ukazuje se tendence občanů volit nové strany.

Leden 2014 – KSČM 14%, upevňuje se pozice ANO, stabilizace situace, utváření nové vlády.⁵⁹

Domnívám se, že z výše nastíněných výsledků je patrné, že voličské preference komunistů v sobě odráží dění na politické scéně a nespokojenost občanů s politickou situací naší země. Lze soudit, že v případě nestabilní či dokonce krizové politické situace voličské preference KSČM stoupají, zatímco při stabilizaci se preference komunistů ustálí s drobnými výkyvy. V této souvislosti si můžeme povšimnout, že voliči KSČM už od 90. let tvoří poměrně stabilní základ a KSČM se tak nedostává pod hranici 5%. V předchozí kapitole naznačené problémy KSČM s vysokým věkem voličů zamíchají voličskými preferencemi (jestli vůbec?) až v průběhu následujících let.

⁵⁹ STEM, poz. 58.

Z preferencí je také patrné, že se o své voliče dělí KSČM s voliči ČSSD a pokud je ČSSD oslabena, těžší z toho právě komunisté, což je zapříčiněno levicovou orientací těchto politických stran. Toto potvrzuje hypotézu, že občané inklinují ke komunistické straně zejména při krizové situaci, a že komunistické preference ve vztahu k špatné vnitropolitické situaci vzrůstají.

5.3 Sametová revoluce a současný vývoj v názorech veřejnosti

Obraz voliče KSČM a důvody, kterého ho k volbě komunistů vedou, jsme již nastínili, stejně jako důvody neutichající popularity KSČM. V této části práce si představíme další faktory ovlivňující občany při posuzování Sametové revoluce, jejího odkazu a porovnání před a porevoluční situace v České republice. Zaměříme se také na to, jak velká část společnosti vnímá situaci před rokem 1989 jako tu úspěšnější a snad i lepší.

Východisko tvoří článek Stanislava Hampla, Jiří Vinopala a Jiřího Šubrtu *Reflexe novodobých českých dějin, Sametové revoluce a současného vývoje v názorech veřejnosti*⁶⁰, který předkládá obecný obraz Sametové revoluce v názorech veřejnosti a v kontextu moderní české historie. Článek je rozdělen do 4 částí a závěrečné diskuze – *Názory občanů ČR na novodobé české dějiny, Hodnocení Sametové revoluce, Názory na společenskou situaci před rokem 1989 a po něm, Názory na vývoj společnosti v posledních 20 letech*. Výsledná synchronizace těchto částí však nabízí ucelený pohled na problematiku názorů veřejnosti na odkaz Sametové revoluce.⁶¹

⁶⁰ HAMPL, S., VINOPAL, J., ŠUBRT, J. *Reflexe novodobých českých dějin, sametové revoluce a současného vývoje v názorech veřejnosti*. In: Naše společnost č.1/2011, s. 19-30.

⁶¹ HAMPL, S., VINOPAL, J., ŠUBRT, J., pozn. 60, s. 19 – 30.

Z názorů občanů je patrné, že Sametová revoluce je v kontextu novodobých dějin vnímána pozitivně. Nachází se dokonce na třetím místě nejstatečnějších počinů Čechů (18%) za chováním Čechů v rámci protifašistického odboje 1938 až 1945 (32 %) a mobilizace armády před Mnichovem 1938 (19 %). Pozitivní vnímání Sametové revoluce však není nutně odrazem spokojenosti obyvatel s porevolučním vývojem, jak dokládají odpovědi na otázku: *Za které období by se Češi měli stydět?* Zde se vývoj po listopadu 1989 nachází opět na třetím místě se 14 % procenty za chováním spojeným s politickými procesy 50. let (41 %) a za kapitulaci před nacisty (17%).⁶²

Jedním z faktorů ovlivňujících vnímání Sametové revoluce, který se zde projevil, je věk dotazovaných. Zatímco mladí lidé ve věku 18-29 let hodnotí velmi kladně události spojené se Sametovou revolucí, starší lidé nad 60 let vyzdvihují snahu Čechoslováků bránit vlast v období před Mnichovem a následný protifašistický odboj. Tato generace také méně často považuje za ostudné události kolem normalizace, a naopak častěji za ostudné považuje porevoluční vývoj.⁶³

Samotná Sametová revoluce je podle dvou třetin obyvatel ČR jednou z nejvýznamnějších událostí novodobých českých dějin. Opačný názor má pak zbylá jedna třetina obyvatel, přičemž: „...nejčastěji je Sametová revoluce vyzvedávána mezi nejmladšími věkovými ročníky a lidmi s vysokoškolským vzděláním, nejméně často naopak u ročníků nejstarších a lidmi se vzděláním základním.“⁶⁴

Ačkoli je Sametová revoluce považována za událost, na kterou by Češi měli být hrdí, vztah k událostem následujícím po roce 1989 už tak pozitivně vnímán není. Z výzkumů prováděných posledních 25 let, tedy hned po pádu

⁶² ŠUBRT, Jiří a Jiří VINOPAL. *Historické vědomí obyvatel České republiky perspektivou sociologického výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2013, 256 s. ISBN 978-802-4621-401. S. 98- 111.

⁶³ HAMPL, S., VINOPAL, J., ŠUBRT, J., pozn. 60, s. 21.

⁶⁴ HAMPL, S., VINOPAL, J., ŠUBRT, J., pozn. 60, s. 21.

komunistického režimu, vyplývá, že větší část občanů vnímá situaci po roce 1989 jako lepší, ale je i poměrně vysoká část občanů, kteří tvrdí, že záleží na konkrétních oblastech a celkově je to tedy vyrovnané – v něčem byla vláda komunistů lepší a v něčem nikoli. Tento názor je velmi důležitý, protože ukazuje, že postoj k Sametové revoluci u některých občanů odráží vývoj situace po roce 1989. Důvody, které vedou k nespokojenosti po roce 1989, jsou především dvojího původu. Jednak je to nespokojenost s konkrétními kroky vlád po převratu, např. kuponová privatizace (54 % nespokojených), či zmiňované lustrační zákony (29 % nespokojených), a jednak také nespokojenost s tím, jak fungují a v jakém stavu se nachází klíčové oblasti lidského života nyní a v jakém se nacházely za vlády komunistů.

„V roce 2009 hodnotila současný režim lépe, než režim předchozí, přibližně pětina jako stejný a pouze pětina jako horší. Současný režim přitom za lepší stabilně považují především mladší lidé a občané s vyšším vzděláním (vysokou školou a maturitou), v souvislosti se stárnutím populace a vývojem společnosti však v roce 2009 obhájci polistopadových změn převážili dokonce už i mezi lidmi ve věkové skupině nad 60 let, v níž byli proti zastáncům předlistopadového režimu do té doby v menšině.“⁶⁵

Výsledný poměr stoupců a odpůrců „starého režimu“ se však v průběhu 90. let měnil a roku 1998 dokonce vrostl. Po té se ustálil nad 30 % a po roce 2000 opět pozvolna klesal. V současné době tvoří počet lidí považující vládu komunistů za lepší jednu čtvrtinu dospělé populace ČR. Autoři přitom zdůrazňují, že období nárůstu kladného hodnocení vlády totality souvisí se špatnou vnitropolitickou situací – např. zavedení úsporných opatření, rozpad ODS, opoziční smlouva.⁶⁶

⁶⁵ HAMPL, S., VINOPAL, J., ŠUBRT, J., pozn. 60, s. 24.

⁶⁶ HAMPL, S., VINOPAL, J., ŠUBRT, J., pozn. 60, s. 24.

Z výše zmíněného ovšem v žádném případě nelze usuzovat na spokojenost občanů s dnešním obrazem společnosti. Téměř polovina občanů ČR stále hodnotí stav české společnosti v posledních dvaceti letech jako nejednoznačný. Zbývá polovina vnímá ve 30 % stav jako uspokojivý ve 22 % jako neuspokojivý. Kritičtější k současnému stavu jsou občané staršího věku s nižšími příjmy, s nižším vzděláním a sympatizující s levicí, zatímco optimističtější hodnotí současnou společenskou situaci v ČR mladší lidé s vyšším vzděláním, s vyššími příjmy a s pravicovou politickou orientací.⁶⁷

Názory na Sametovou revoluci i na období následující jsou ovlivněny hlavně politicky-ideologickými hledisky. I tady platí výše nastíněný model. Mladší, vzdělanější či materiálně zabezpečenější lidé hodnotí období po Sametové revoluci lépe (více než polovina), lidé starší nad 60 let a méně vzdělanější hůře (jedna třetina).⁶⁸

Kromě výše zmíněného vzdělání a věku ovlivňuje názor jednotlivců také příslušnost k politické straně, přičemž nejoptimističtější jsou stoupení ODS a TOP09, méně optimističtější jsou stoupení ČSSD a nejméně pak logicky příznivci KSČM.⁶⁹

Podle významu na formulaci názorů veřejnosti mají nejdůležitější vliv tyto faktory: politická orientace, materiální poměry, věk a vzdělání, přičemž nejvíce ovlivňuje občany právě politická orientace.

⁶⁷ HAMPL, S., VINOPAL, J., ŠUBRT, J., pozn. 60, s. 25.

⁶⁸ HAMPL, S., VINOPAL, J., ŠUBRT, J., pozn. 60, s. 25 – 26.

⁶⁹ HAMPL, S., VINOPAL, J., ŠUBRT, J., pozn. 60, s. 25 – 26.

6 Empirický výzkum

Československý komunismus je z pohledu široké veřejnosti hodnocen velmi rozličně a často i rozporupně. Právě tato jinakost pohledů se často stává terčem kritiky, zesměšňování či zneužití při protlačování vlastních zájmů v rámci politického boje. Samotný pojem komunismus je plně ztotožňován s totalitarismem ve jménu zdůraznění utrpení československého národa a na jeho vyznavače se dosud demokratická část společnosti „dívá skrze prsty“. V souvislosti se současným stavem demokracie v ČR se vyskytuje také skupina obyvatel, kteří jsou vývojem v posledních letech natolik zklamání, že toužebně obracejí svůj zrak do minulosti v přesvědčení, že za komunismu se žilo lépe. A tak je právě vztah ke komunismu oním pomyslným jablkem sváru české společnosti.

Analýza různých důvodů vedoucích k odlišnému vnímání a hodnocení komunistické éry v Československu očima tří různých generací prostřednictvím vztahu k Sametové revoluci je tématem tohoto výzkumu. Prostředkem k získání potřebných dat byly kvalitativně orientované rozhovory se zástupci jednotlivých generací.

Obsahem této analýzy je snaha nalézt odpověď na otázku: *Jaké faktory ovlivňují respondenty při utváření jejich postojů, názorů a hodnocení československého komunismu?* Druhou výzkumnou otázkou potom je: *Do jaké míry tyto faktory ovlivňuje příslušnost k určité generaci?* Analýza takto získaných informací se snaží ukázat podobné rysy individuálních osudů, které se mohou projevit v kolektivní paměti, stejně jako odlišnosti mezi jednotlivými postoji a názory, které ovšem rovněž mohou být společné celé generaci. Hlavní témata vycházejí z obsahu rozhovorů. Jedná se tedy o témata, která se během vedení rozhovorů ukázala jako klíčová.

6.1 Přístupy k hodnocení československého komunismu očima zástupců generací

Teoretickým rámcem tohoto výzkumu jsou témata zpracována v předchozích kapitolách, z nichž se zde vychází. Jedná se tedy o samotné chápání pojmu komunismus, které může mít mnoho výkladů a jež je každým jednotlivcem vnímám odlišně. Dále o transformaci vzpomínek reprezentantů v kolektivní paměti, o vztahu k Sametové revoluci, která byla pro různé generace přelomem v dosavadním životě a v neposlední řadě také o vliv současné KSČM, k níž se mnozí uchylují ve snaze uniknout špatné politické situaci.

Ústřední kategorií pro tento výzkum a následnou analýzu tvoří pojem generace. Na tomto místě je tedy nutné stručně nastínit její vznik i změny, kterými v jednotlivých fázích života prochází.

V sociologickém významu je generace chápána jako velká společenská skupina utvářena nějakou významnou společenskou událostí a „*souhrnem změněných společenských podmínek, které vytvářejí specifické generační společenské klima.*“⁷⁰ V generaci se střetává biologický a sociální život prostřednictvím přeměny biologické populační platformy ročníků na sociální subjekt společenského života. Neustálé střídání jednotlivých generací i jejich vzájemné prolínání, ovlivňování a formace pod vlivem životních událostí, jsou základem sociálního života, stejně jako základem společenské podstaty. Sociologickou generaci však nelze, na rozdíl od demografické generace, vymezit z výše zmíněných důvodů přesnými roky. Právě demografická generace se však se sociologickou často prolíná byť s menšími či většími odchylkami. V této práci je sociologická generace vymezena především vztahem ke komunismus a k jeho jednotlivým etapám, potažmo k roku 1989. Formování generace je v první řadě procesem naplňovaným sociálním zráním

⁷⁰ SAK, Petr. *Generace a její vztah ke společnosti a ke společenskému vývoji*. In: Insoma [online]. 2001 [cit. 2015-04-25]. Dostupné z: http://insoma.cz/1_9.pdf. S. 5.

jednotlivců následně promítnutém právě do generace. Zároveň je ovšem generace formována také významnou společenskou událostí historického významu, která se projevuje v sociálních i politických změnách. Důležitou roli v procesu formování generací hrají také nepatrné změny společenských podmínek, které však ve výsledném součtu ovlivňují řadu společenských změn. Právě z těchto důvodů má každá generace svůj typický životní styl a společenské klima. To, do jaké míry tyto změny ovlivní generaci v jejím utváření a vyhraněnosti, souvisí s procesy, které probíhají ve společnosti v období generačního zrání. Záleží také zda byly změny dynamické, jak široký okruh společnosti zasáhly a v jakém časovém horizontu se dějí.⁷¹

„Čím je společenská událost významnější, s výraznějšími historickými dopady na další vývoj, proběhne v kratší periodě, má kratší přípravnou fázi, tím je generace v sociologickém významu vyhraněnější.“⁷²

V této souvislosti je jistě potřeba zdůraznit, jaký je vztah mezi generací a populačními ročníky. Sociální a politická vyhraněnost generace je větší ve chvíli, kdy si je základ generace populačně co nejbližší. Rozdíly mezi generací zformovanou významnou historickou událostí a ostatními generacemi jsou větší, když je generace vyhraněnější. Záleží ovšem, jak významný vliv měly události, které ji formovaly. Obecně – významnější událost = větší vyhraněnost generace s patrnějšími přechody mezi generacemi a naopak.⁷³

Dalším důležitým východiskem pro analýzu transformace Sametové revoluce, potažmo komunismu v paměti tří generací, je systém sociální stratifikace. V teoretické části práce se ukazuje, že hodnocení komunismu je do určité míry závislé na ekonomické a společenské situaci jedince, což potvrzuje systém sociální stratifikace. Podle něj je právě vlastnictví hmotných prostředků

⁷¹ SAK, P., pozn. 70, s. 5-8.

⁷² SAK, P., pozn. 70, s. 8.

⁷³ SAK, P., pozn. 70, s. 9.

tím, co podmiňuje podmínky lidského života. Sociální stratifikace je přítomná v každé společnosti a slouží k popisu sociálních nerovností. Sociologie popisuje čtyři hlavní systémy sociální stratifikace, které se objevují buď jednotlivě, nebo souběžně – otroctví, kasty, stavy a třídy. Klíčový pro tento výzkum je systém tříd, který ovlivňuje dnešní moderní společnost. K základním charakteristikám třídního systému sociální stratifikace patří jejich nezávislost na náboženství, absence zákonného zakotvení a absence zákazu sňatků mezi jednotlivými třídami. Dále neomezená možnost změny třídy, která je podmíněná nedefinitivností příslušnosti k určité třídě. Jedná se tedy o typ sociální stratifikace, kde není třída přisouzena celoživotně počátkem narození, ale kde je v průběhu života získávána vlivem vlastnictví hmotných prostředků a schopností s nimi nakládat. Rozdělení je tedy přímo závislé na ekonomických rozdílech a má neosobní charakter.⁷⁴

„Třidu tedy můžeme definovat jako rozsáhlou skupinu lidí, kteří mají obdobné ekonomické prostředky, což má velký vliv na jejich způsob života. Základem třídních rozdílů jsou majetkové poměry a typ zaměstnání.“⁷⁵

Sociologie rozeznává tři kategorie v systému třídní sociální stratifikace. Vyšší třídu bankéřů, zaměstnavatelů, průmyslníků a úspěšných manažerů, střední třídu úředníků a odborníků a dělnickou třídu tvořenou lidmi, kteří pracují manuálně. Nejznámějšími teoretiky sociální stratifikace tříd jsou Karl Marx a Max Weber. Karl Marx velice zjednodušeně řečeno předkládá teorii, ve které je třída produktem *„objektivní ekonomické nerovnosti ve společnosti“⁷⁶*. Max Weber z myšlenek Marxe vychází, ale dále ji upravuje a rozšiřuje. Důležitým pojmem je v jeho pojetí také sociální status, který je vnímán jako určitá míra společenské prestiže, které se těší jednotlivci v rámci

⁷⁴ GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Vyd. 1. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-720-3124-4. S. 253 – 258.

⁷⁵ GIDDENS, A. , pozn. 72 , s. 257.

⁷⁶ GIDDENS, A. , pozn. 72 , s. 259.

tříd. Tato je ovšem závislá na životním stylu, nikoli jako v případě třídy na množství vlastnictví. V moderních společnostech hrála významnou roli v rámci sociální stratifikace politická strana. Ta jedinci umožňuje změnit svou společenskou pozici bez ohledu na třídu a status prostřednictvím zdůrazňování společného původu, podobných zájmů a cílů.⁷⁷

Optikou Maxe Webra byla právě komunistická ideologie v teoretické rovině tím, co umožnilo absolutní převrat třídní společnosti. V tomto pojetí se z dělnické třídy stává třída nejvyšší, nejdůležitější a nejmocnější. Toto pojetí samozřejmě přilákalo mnohé občany ve snaze uniknout systému a posunout se na žebříčku mocných. Následné praktické vyústění událostí však bylo mnohdy zdrojem hlubokého zklamání či alespoň dezorientace projevené rezignací a depolitizací.

V současné době je zachován systém tříd přímo odvislý od ekonomických prostředků, zároveň však roste možnost sociální mobility a rostou také rozdíly v rámci jednotlivých tříd. Jedinec tak je ovlivňován svým ekonomickým postavením, nicméně nejedná se o ovlivnění fatální, které by zcela ovlivňovalo jeho život a ze kterého by se nebyl schopen vymanit.⁷⁸

6.2 Metodologie výzkumu

Cílem tohoto výzkumu je analyzovat transformaci Sametové revoluce v paměti tří generací. Dalším navazujícím dílčím cílem pak bylo analyzovat důvody vedoucí k různému vnímání československého komunismu na pozadí výše zmíněných teoretických přístupů.

Pro výzkum byla použita kvalitativní metoda rozhovorů s reprezentanty tří stanovených generací. Cílovou skupinou tohoto kvalitativního šetření byly ženy i muži, zmíněné úrovně dosaženého vzdělání i současné profese, různých voličských preferencí a různého věku napříč stanovenými generacemi

⁷⁷ GIDDENS, A. , pozn. 72 , s. 259-251.

⁷⁸ GIDDENS, A. , pozn. 72 , s. 264-285.

klíčovými pro tuto práci. Zástupce první generace tvoří tři respondenti. Pan F., narozený roku 1935, vzdělání střední s maturitou, dnes v důchodu, dříve dělník, voličské preference ČSSD (F1). Paní M., narozená 1933, základní vzdělání, dnes pracující důchodkyně, dříve dělnice, ČSSD (M1). Paní Z., narozena 1935, vzdělání střední s maturitou, dnes v důchodu, dříve asistentka, nevolička (Z1). Druhou generaci zastupovali: Paní R., rok narození 1967, vzdělání vysokoškolské, státní úřednice, voličské preference ČSSD (R2), pan M. rok narození 1974, vzdělání střední odborné – s výučním listem, dělník, nevolič (M2), pan M., rok narození 1950, vzdělání střední odborné, dříve technik, dnes v důchodu, voličské preference ANO (MM2), paní V., rok narození 1953, vzdělání vysokoškolské, podnikatelka, učitelka, voličské preference ODS (V2). Respondenty třetí generace tvořili: paní S., rok narození 1989, vysokoškolské vzdělání, učitelka, voličské preference ANO (S3), pan J., rok narození 1988, střední odborné vzdělání s maturitou, voličské preference ČSSD (J3), pan D., rok narození 1989, základní vzdělání, dělník (D3).

Způsob výběru a kvalitativní forma výzkumu znemožňují označení výzkumu za reprezentativní, i přesto je zajímavým exkurzem do oblasti vnímání československého komunismu prostřednictvím paměti tří generací.

Výzkumným nástrojem byl polostandardizovaný rozhovor se záměrným způsobem výběru vzorku. Samotný výběr proběhl tímto způsobem – vytypování reprezentantů jednotlivých generací, jejich oslovení a následný rozhovor. Vzorek zástupců je velmi rozmanitý, jejich společným rysem je však touha vyjádřit se k tomuto tématu. V žádném z případů jsem se nesetkala s odmítnutím ze strany respondentů. Moji žádost ve všech případech doprovázelo nadšení a uvítání možnosti se k tématu vyjádřit. V polovině případů se však společně s nadšením vyskytly obavy a nejistota, zda to, co mi respondenti sdělí, zapadá do současných požadavků demokratické společnosti. Během rozhovorů se toto projevovalo touhou respondentů po odsouhlasení jejich názorů projevenou mým souhlasným pokýváním. Respondenti byli

v průběhu rozhovorů podněcování k reflexi komunistického systému v Československu na základě vlastních přímých či nepřímých zkušeností s tímto režimem.

6.3 Prezentace výzkumných zjištění

Zjištění vyplývající z výzkumu jsou rozčleněná do kapitol a korespondují s tématy, která z rozhovorů vyllynula jako klíčová pro vztah generací k Sametové revoluci, potažmo ke komunismu.

Součástí analýzy rozhovorů se zástupci tří generací jsou výpovědi respondentů a respondentek. Tyto části rozhovorů slouží k ilustraci výzkumných zjištění a jsou v textu graficky odlišeny kurzívou. Za výpovědi jsou v závorce uvedeny zkratky, které slouží k identifikaci respondentů. Odkazují na označení a příslušnost ke generaci. Ukázky z rozhovorů jsou ponechány v původním stavu, včetně použití nespisovného jazyka a chybných větných konstrukcí. Vynechání části výpovědi je naznačeno třemi tečkami (...).

6.4 Analýza rozhovorů se zástupci tří generací

6.4.1 Vztah ke komunismu

Jedním z témat výzkumu byl vztah zástupců jednotlivých generací ke komunismu. Respondenti byli vyzváni, aby popsali svůj vztah ke komunismu. Všichni se shodli, že je velký rozdíl mezi komunismem jako formou vlády a mezi ideologií. Tento rozdíl zdůrazňovali jako markantní především respondenti z první generace. Tito občané v období po druhé světové válce vkládali do komunismu velké naděje a s hlavními myšlenkami se často přímo ztotožnili nebo s nimi sympatizovali. Již v průběhu 50. let se ale stávali svědky zneužití ideologie a její transformace, což sebou přineslo zklamání a rezignaci. *„Znala jsem spoustu lidí, kteří během 2. světové války byli odboji, a byli to komunisté. V 50. letech se však na výzvy Gottwalda*

ke komunistům přidali úplně jiní lidé. Ti, kteří původně komunisty kritizovali. Prostě se chopili příležitosti a prováděli věci, které se neslučovaly s původní ideologií. Ty staré komunisty tím zklamali, nesouhlasili s tím, co se děje, proto také z KSČ odešli.“(M1)

Zástupci druhá generace vnímají rozdíly mezi formou vlády a samotnou ideologií jako propastné a často argumentuje vlastními zkušenostmi. *„Ideologie je utopie, hlavní myšlenky špatné nejsou, praxe je od tohoto na hony vzdálená.“(V2)* Poukazuje přitom zejména na rozdíl mezi tím, co se jednotlivci museli učit ve škole a čeho byli pak svědky v běžném životě. Většina respondentů si dodnes vzpomene na klíčová hesla komunistické propagandy, které se pracně museli učit nazpaměť. *„Ve škole nás učili deset bodů komunistické ideologie – vzpomínám si třeba na heslo, všechno patří všem. Všem už je dnes ovšem jasné, že jde o naprosto nerealizovatelná hesla.“(R2)*

Další důležitou oblastí, kterou respondenti v souvislosti se vztahem ke komunismu uváděli, bylo hodnocení komunistické éry jako totalitní. Všichni respondenti označili komunistickou vládu v ČSR jako totalitní a shodli se na společných rysech. *„Komunistická strana ovládala veškeré dění, ovládala běžný život, média, cítil jsem to naprosto všude, přirovnal bych to doslova k vymývání mozku.“(M2)* Všichni respondenti, kteří zažili komunistickou éru, uvedli, že vládu komunistů v ČSR vnímají jako období nesvobody, omezování a přetvářky. Zároveň se ovšem vyjádřili, že oni sami s komunistickou vládou problémy neměli, za předpokladu, že nešli proti proudu a dělali to, co se po nich žádalo. *„Museli jsme být průměrní, nemohli jsme jít mimo proud.“(V2)* Zástupci druhé generace se shodli, že šlo o nedemokratický režim a jako hlavní znaky uváděli omezení vlastní svobody, svobody slova, cestování nadvládu jedné politické strany, která řídí veškeré dění ve státě. *„Komunistická strana ovládala veškeré dění, ovládala běžný život, média, cítil jsem to naprosto všude, přirovnal bych to doslova k vymývání mozku.“(MM2)* Zároveň ale zástupci druhé generace zdůrazňovali, že se jich

komunistická vláda nijak drasticky nedotýkala v případě poslušnosti. Necítila se tedy tímto být bezprostředně ohrožena, protože se snažila naplňovat očekávání a nekladla odpor. „*Osobně jsem však nepocítila stinnou stránku tohoto režimu.*“ (R2) „*Nebyli jsme disidenti, byli jsme mlčící většina, když jsme nic neprovedli, nevšímal si nás.*“ (V2) V paměti této generace tak dochází k vnímání komunismu dvěma odlišnými náhledy. První způsob je vnímání komunismu jako zneužitých ideologických myšlenek projevujících se nedemokratickými opatřeními. Druhý způsob pak tvoří rovina běžného každodenního života, kde jednotlivec nepociťoval stinnou stránku komunismu, když dělal, co se od něho očekávalo. Zjednodušeně řečeno, druhá generace si je vědoma krutostí, které měli komunisté na svědomí, ale to se týkalo spíše těch druhých – statečných, kteří se nebáli jít tzv. proti proudu. O takových lidech zástupci druhé generace slyšali, ale do osobního kontaktu s nimi nepřišli. Tak se celá problematika komunistických perzekucí odsouvá druhou generací kamsi do pozadí. „*Nebyli jsme disidenti, byli jsme mlčící většina, když jsme nic neprovedli, nevšímal si nás.*“ (V2)

Třetí generace v této souvislosti zdůrazňovala, že nelze toto období hodnotit objektivně, když ona sama ho přímo nezažila a že informace má pouze zprostředkované z různých zdrojů – především z médií, knih a vyprávění starších členů rodiny. „*Problém je, že jsem tu dobu nezažil, a tak si o ní dělám úsudek pouze na základě různých zdrojů.*“ (J3) Přesto i tito zástupci uváděli, že mezi komunistickou ideologií a praxí je zásadní rozdíl. „*Ideologický základ komunismu je dobrý, v porovnání s kapitalismem nabízí lidem větší rovnost, stírá propastné rozdíly mezi společenskými vrstvami. Je ale potřeba rozlišovat teorii a praxí.*“ (D3)

6.4.2 Vliv paměti na názory na komunismus

Paměť respondentů je ovlivňována mnoha faktory. Respondenti, kteří komunismus zažili, hovoří na základě vlastních zkušeností. I oni jsou ovšem ovlivňováni společenským prostředím, ve kterém žili. Paměť první generace je deformována především vlastními zkušenostmi. Podstatnou váhu ale měla také raná komunistická propaganda, která v poválečném období nabízela cestu z krize. Respondenti, v té době ve věku kolem deseti let, slýchali komunistická hesla slibující hojnost a blahobyt. Jejich blízcí často vstupovali do KSČ. „*Můj otec byl v KSČ od roku 1921. Často nás utěšoval, že po válce se budeme mít všichni lépe, až se komunistům podaří prosadit. Věřila jsem mu. Všichni jsme mu věřili. V roce 1950 ale i on ze strany vystoupil, protože byl zklamán a nesouhlasil s tím, co se děje.*“ (Z1)

V případě druhé generace jsou klíčové především vlastní zkušenosti. Ty se vážou na 70. a 80. léta, tedy na období obecně vnímané jako „měkkí“. Respondenti vypovídali o komunistické vládě na základě svých osobních zkušeností s režimem. Zdůrazňovali, že část informací měli zkreslených komunistickou propagandou, což bylo pro ně velkým otřesem po Sametové revoluci. Část respondentů je ovšem přesvědčena, že i dnes je s informacemi manipulováno a neshledává mezi dobou před a po roce 1989 v tomto směru rozdíly. „*A svoboda slova? Ta tu sice je, ale k čemu, když nic neovlivním, nemám k tomu potřebnou moc. Vždyť i média jsou politikou ovlivněná. A to nemluvím o kauze s odposloucháváním lidí.*“ (M2) Respondenti často zdůrazňovali, že jim doma rodiče zdůrazňovaly, že se o některých věcech nesmí na veřejnosti mluvit. Už od útlého věku tak byli nuceni rozlišovat mezi tím, co mohou a nemohou ventilovat. Někteří také uvedli, že raději žili ve lži, aby jim nehrozilo žádné nebezpečí. „*Vnímám jsem to jako období nesvobody a přetvářky. Doma jsme něco slýchali od rodičů, ale věděli jsme, že to nesmíme říci na veřejnosti. Museli jsme být průměrní, nemohli jsme jít mimo proud.*“ (MM2) Jak někteří uvedli, důsledky tohoto nuceného mlčení,

pocitují dodnes. „...Myslím, že režim mě přece jen naučil poslouchat. Dlouho jsem si nemohl zvyknout, že mohu říct, co chci, kdy chci a komu chci.“ (M2)

Velmi důležitým se jeví problém deformace paměti u nejmladší generace. Tato generace komunismus nezažila, nemůže se tedy opírat o vlastní zkušenosti, a tak se její vztah ke komunismu zcela evidentně formuje na základě vnějších informací či podnětů. „Problém je, že jsem tu dobu nezažil, a tak si o ní dělám úsudek pouze na základě různých zdrojů. Informace mám tedy pouze zprostředkované. Nejvíce mě v tomto ohledu ovlivnil můj otec, který mi o této době často vyprávěl, další informace mám ze školy, z knih, z médií.“ (J3) „Přímou zkušenost nemám a jsem za to vděčná. Základ tvoří znalosti ze školy. Na základní škole i později na gymnáziu jsme měly výborné učitelky, s nimiž jsme si k tomuto tématu hodně četly, pouštěly videa, dobové záznamy apod. Ráda čtu také autobiografické knihy, kde lidé popisují, jak se žilo v komunistickém státě a velmi ráda se dívám na dokumenty či filmy z této doby. Film, který mnou doslova otrásl, byl například *Hořící keř*.“ (S3) Dále jsou názory zástupců třetí generace ovlivněny sociálním prostředím. Velkou roli zde hrají především starší lidé, kteří mají přímou zkušenost, často členové rodiny. K takto získaným informacím se členové třetí generace staví dvěma odlišnými způsoby. Buď jim důvěřují - „Myslím, že právě názory mého otce mě ovlivnily nejvíce, protože otci věřím a naše postoje jsou si často podobné. Ostatní zdroje chápu spíše sekundárně. Obecně jsou mé politické názory silně ovlivněny právě otcem.“ (J3), nebo zaujmou zcela odlišné stanovisko - „Rodiče často říkají, že komunismus tak špatný nebyl, že mé informace jsou často zkreslené, že oni v 70. letech žádné problémy neměli a nic zlého až na frontu na zboží nebo zákaz cestování na vlastní kůži nepociťovali. S tím se ale nemůžu ztotožnit, doslova mě vytáčí, když někdo říká, že za komunistů se žilo lépe“ (S3) Problém objektivitě získaných informací ale třetí generace odsouvá spíše do pozadí. Je si sice vědoma možných nepřesností, ale v konečném výsledku se to pro ně samotné nejeví jako důležité. „Samozřejmě, že třeba filmy nejsou objektivním zdrojem informací, ale historické nepřesnosti mi nevadí, myslím,

že podstatný je duch doby. To Vám učebnice dějepisu nepředá. Fotografie, nahrávky, životní osudy ano. Dělán si úsudek na jejich základě.“(D3)

6.4.3 Význam Sametové revoluce

Sametová revoluce je všemi generacemi hodnocena jako historický přelom, který zásadně ovlivnil veškeré sféry lidského života. Všichni respondenti z první a druhé generace změnu politického systému uvítali a těšili se na další vývoj. Všichni také vkládali do událostí spojených se Sametovou revolucí velké naděje a očekávali změny k lepšímu. V této souvislosti hovořili respondenti především o nových možnostech, které se jim s pádem komunistického režimu naskytly a o pocitech štěstí s tím spojených. Popisovali vlnu nadšení a velké naděje vkládané do nového uspořádání. *„Cítla jsem velké nadšení. Zázrak, my jsme se toho dožili – svobody, změny režimu. Obdivovala jsem dobu první republiky, Masaryka, doufala jsem, že toto období zase nastane.“(V2)* *„Krátce po revoluci jsem byla nadšená, otevřely se nové možnosti, všude byla spousta zboží za přijatelné ceny.“ (Z1)* *„Revoluce přinesla svobodu ve všech oblastech – cestování, volnost, dostupnost informací, hudby, kultury, začali jsme podnikat. Najednou jsme měli přístup k informacím.“(MM2)* Zástupci druhé generace ovšem vždy doplnili, že změny, které sebou Sametová revoluce přinesla, byly příliš rychlé a nekoordinované, což nahrávalo různým podvodníkům. Jako možnost jak takovému vývoji předejít zpětně uvádějí, že změny měly proběhnout pomalu a hlavně postupně. *„Revoluce nás zasáhla nepřipravené, najednou jsme měli nepřehledné množství vymožeností ze Západu, mohli jsme cestovat, podnikat, nakupovat, ale nevěděli jsme si s tím rady. Mnoho lidí se například po hlavě vrhalo do podnikání, kvůli čemuž se zadlužili a dopady pocítují ještě dnes. Této situace navíc využila řada rádoby podnikatelů pro svůj prospěch, a to nemluvím o masovém rozšíření korupce.“(R2)*

Také zástupci třetí generace přikládají Sametové revoluci historický význam a vnímají ji jako symbol boje za základní lidská práva a svobody. V případě této skupiny občanů však dochází k zajímavé diferenciaci v závislosti na ovlivnění paměti různými faktory. Zjednodušeně by se výpovědi respondentů třetí generace daly rozdělit do dvou skupin – na ty, co vnímají demokracii jako nejvyšší politickou hodnotu, a na ty, kteří vnímají demokracii jako každodenní samozřejmost. V paměti první skupiny je komunismus vnímán jako velké zlo a opozice vůči demokracii. U druhé skupiny je demokracie forma vlády, zrovna jako komunismus. Oba systémy mají své chyby a na obou lze najít pozitiva, stejně jako negativa. Tato skupina je často nejvíce ovlivněna rodiči z druhé generace, jejichž životní úroveň byla v československém socialismu lepší. *„Otec vypráví především o svém životě v kontextu této doby - narodil se v roce 1967. Často říká, že on osobně nepociťoval žádné negativní projevy komunistické vlády. Myslím, že tehdejší doba mu vyhovovala více než současná, občas pronese, že za komunistů jsme se měli lépe.“* (J3)

6.4.4 Ekonomická situace před a po revoluci

Jako klíčové se při zkoumání vztahu druhé generace ke komunismu jeví téma ekonomické situace. Z rozhovorů vyplývá, že když byla ekonomická situace před Sametovou revolucí lepší, než v následujícím období, lidé hodnotí i komunismus pozitivněji a přesně naopak. Ti, kterým se dnes daří ekonomicky lépe a ti, jejichž životní úroveň po revoluci vzrostla, komunismus spíše kritizují. Životní úroveň navíc velmi souvisí s garancí sociálních jistot. Většina respondentů z první a druhé generace se shodla, že komunistická vláda znamenala více sociálních jistot. *„Pracovala jsem jako dělnice, pak jsem byla*

na mateřské dovolené, po deseti měsících jsem se zase vrátila do své fabriky. Soudruzi se postarali o jesle, školku, abych se do práce mohla co nejdříve vrátit. “(M1) „Měla jsem jistou práci, nebyla nezaměstnanost. “(Z1)

V případě první generace se jeví vliv ekonomické situace a životní úroveň na utváření názoru na komunismus jako velmi podstatný. Respondenti často uváděli, že si velmi dobře pamatují bídu a utrpení, kterou s sebou přinesla druhá světová válka. Stejně tak dobře si pamatují na komunistická hesla slibující blahobyt, práci a spravedlnost. Popisují, že příchod komunistů tak v poválečném období uvítali a sami se s myšlenkami rádi ztotožnili. *„Za druhé světové války byla velká bída, když pak přišla levice a slibovala práci, která nebyla, všichni rádi uvěřili. A víte, ta práce pak skutečně byla. “ (Z1)* Životní úroveň se této skupině respondentů tedy s příchodem komunistů zlepšila, což dnes může hrát důležitou roli při hodnocení komunistické éry.

Především zástupci druhé generace vnímají současnou politiku v této oblasti jako naprosto nevyhovující a část z nich by uvítala návrat komunistického režimu právě kvůli sociálním jistotám, které s sebou nesl. *„Moje ekonomická situace byla za komunismu lepší, manžel měl oficiální zaměstnání a přivydělával si jako každý v té době ještě vedlejší pracovní činnosti. Dnes jsem zůstala s dětmi sama a uživit celou rodinu a zajistit finančně chod domácnosti je pro mě velmi obtížné. Od státu však žádnou pomoc čekat nemohu, myslím, že za komunistů by to bylo lepší. “(R2)* *„...Naopak vyhovovaly mi sociální jistoty. Konkrétně přídavky na děti, rodičovská dovolená, novomanželská půjčka apod. Nepociťovala jsem honbu za penězi jako dnes. “(V2)* Velmi kladně byly hodnoceny různé podnikové výlety. Respondenti často uváděli, že se podívali na různá, velmi zajímavá místa a nestálo je to takřka nic, zatímco dnes to svým dětem nemohou dopřát kvůli vysokým cenám. *„Vzpomínám na to období rád, často jsme jezdili na výlety, podnikové zájezdy, pionýrské tábory atd. Pořád se něco dělo. Kdo si to dneska může dovolit? “(M2)* Kromě toho část druhé generace hovoří o velkých

třídních rozdílech, které přišly až po Sametové revoluci a které podle nich za vlády komunistů nebyli tak patrné, protože všichni měli stejný nedostatek a dařilo se jen komunistickým předákům. „(...)Lidé si byli blíže a stírala se nerovnost mezi jednotlivými třídami. Dnes se mi zdá, že společnost se dělí na bohaté a chudé a střední vrstva, na které by ekonomika státu měla stát, zaniká.“(M2) Zbylá část druhé generace považuje zánik totality za klíčový a garance sociálních jistot pro ně není natolik důležitým tématem, aby pozitivně ovlivnila náhled na dobu před revolucí. Jedná se především o respondenty, jejichž životní úroveň je po revoluci vyšší, či stejná jako před revolucí.

Třetí generace vlastní zkušenosti s komunistickou politikou v této oblasti nemá, a tak jí tato otázka ani nebyla položena. Někteří z respondentů přesto na toto téma narazili v souvislosti s tím, co slychají od rodičů. „Myslím, že tehdejší doba otci vyhovovala více než současná, občas pronese, že za komunistů jsme se měli lépe. Že byla práce pro všechny a člověk mohl marodit.“(J3)

6.4.5 Hodnocení politického systému po Sametové revoluci

Vztah k současnému politickému systému a jeho hodnocení se rovněž zásadním způsobem odráží na komunismu v paměti tří generací. V tomto případě ale dochází k největší shodě všech generací. První a druhá generace hovoří o velkém zklamání z porevolučního vývoje i ze současné politiky. Všichni respondenti kritizují současnou politickou situaci a politiku mají spojenou především s negativními pocity. Kritizují především korupci politiků, jejich honbu za mocí a vzdálení se demokratickým zásadám. „Myslím, že se to podobá diktátu komunistů – korupce kvete, výsadní postavení mají jen ti nejvlivnější. Normální člověk je odsouván do pozadí, pokud nemá vliv, moc a peníze.“(M2)

Shodují se rovněž na tom, že porevoluční vývoj si představovali zcela odlišně. „*Ze začátku jsem doufal, že se něco změní k lepšímu, takže jsem situaci uvítal. Teď po letech pociťuji velké zklamání z následného vývoje.*“ (MM2) Reakce na toto zklamání se liší v závislosti na současné životní úrovni respondentů a v závislosti na vztahu k demokracii. Respondenti, kteří hodnotí svou životní úroveň jako lepší v porevolučním období, stále pevně věří, že se situace obrátí k lepšímu. Zrovna tak občané, kteří hodnotí demokracii jako nejlepší možnou formu vlády, jsou pevně přesvědčeni o budoucí stabilizaci situace. Zdůrazňují přitom, že transformace od totality k demokracii je velmi složitým a zdlouhavým procesem, který ještě potrvá. „*Přesto všechno pro mě demokracie zůstává nejvyšší hodnotou a pořád věřím, že nastane doba, kdy budeme na své politiky pyšní a nebudeme se za ně muset stydět... Nic není hned, říká se, že na ty nejlepší věci si musí člověk počkat, a tak čekám a stále chodím volit, to si nikdy neodepřu.*“ (V2)

Zástupci třetí generace zdůrazňují, že se těžko srovnává situace před a po revoluci, když žádný z jejich reprezentantů nezažil komunistickou éru. Všichni ovšem přikládají Sametové revoluci velký význam a vnímají ji jako historický přelom. Tak jak se však formuje jejich paměť, formuje se i jejich náhled na demokracii, potažmo na současnou politickou situaci. Část považuje demokracii za nejvyšší vrchol politického uspořádání. Část uvádí, že demokracie je zkrátka forma vlády, ve které jako občané žijí a jinou formu vlády nezažili, tudíž nedokážou docenit její případný význam. O současné politické situaci se všichni respondenti z třetí generace vyjádřili negativně ze stejných důvodů jako u druhé generace. V závislosti na výše zmíněném však část této generace i přes nespokojenost se současnou politickou situací hodnotí demokracii velmi kladně – často jako jakýsi ideál a protipól komunismu. Část respondentů vítá změny, které jim Sametová revoluce přinesla, ale považuje je za zcela samozřejmé. „*Nezažil jsem jiné uspořádání, než je tu teď. Obecně hodnotím samozřejmě kladně svobodu slova, svobodu cestování, možnost*

rozšiřování si obzorů. Ale když nad tím teď tak přemýšlím, nemůžu se zbavit pocitu, že demokracii neumím náležitě ocenit, protože ji vnímám jako samozřejmost.“(D3)

6.5 Závěry

Provedené rozhovory jsou zajímavou sondou do náhledů české široké společnosti na komunismus. Vybraní respondenti v rozhovorech popsali kromě svých názorů také pocity a často se opírali především o vlastní zkušenosti. Získané informace tak odráží i životní příběhy respondentů či jejich blízkých. Podrobný popis podmínek a vlivů, které respondenty při hodnocení komunismu v průběhu jejich života ovlivňovaly a stále ještě ovlivňují, byly předmětem předchozích podkapitol. Celkový souhrn všech témat by byl ovšem velmi obsáhlý, a tak jsou v této části výzkumu shrnuta témata, která se jeví jako nejdůležitější. Tato témata se s mírnými odlišnostmi vyskytují při hodnocení komunismu u všech tří generací. Hlavní snahou je představit témata, která vedle klasických kategorií jako jsou věk a vzdělání, hrají v náhledu české veřejnosti na komunismus neméně důležitou roli, ale která doposud zůstávají spíše v pozadí. V důsledku výše zmíněného tedy závěrečná část nepředkládá veškeré poznatky, ale výhradně závěry, které se jeví vzhledem k tématu práce jako klíčové.

Respondenti byli vzhledem ke svému věku, povolání a vzdělání značně různorodou skupinou. Tyto faktory se až na věk v průběhu rozhovorů neukázaly jako klíčové. Věk v tomto kontextu poukazoval na příslušnost ke generaci, tedy ke skupině lidí s podobnými zkušenostmi a názory. Společným jmenovatelem všech dotazovaných ovšem bylo označení Sametové revoluce jako klíčové události historického významu. Vztah k Sametové revoluci, jak se ukázalo, znamenal pro mnohé zásadní životní přelom. Prostřednictvím vztahu k této události se za spolupůsobení ostatních faktorů

formuje vztah ke komunismu v individuální a kolektivní paměti. Obecně se dá říci, že všichni respondenti vkládali do Sametové revoluce velké naděje. Všichni respondenti jsou také zklamáni z vývoje ČR v období po Sametové revoluci. To, zda v tomto kontextu hodnotí komunismus negativně či spíše pozitivně, je nejvíce ovlivněno jejich minulou a současnou ekonomickou situací. Čím lepší ekonomickou situaci (jejich životní úroveň vzrostla) prožívají lidé v současné době, tím negativněji hodnotí vládu komunismu a naopak.

Paměť respondentů je a byla ovlivňována mnoha různými činiteli. Právě zde hrál důležitou roli věk respondentů, protože se ukázalo, že jednotlivé generace a jejich paměť je utvářena pod vlivem společných činitelů. V případě první generace to byla například špatná hospodářská situace po druhé světové válce, následující přesně cílená komunistická propaganda a procitnutí spojené s vlnou zklamání během dalšího vývoje. Paměť druhé generace ovlivnila především 70. a 80. léta, revoluce a silně pak porevoluční vývoj, opět spojen se zklamáním. Názory a postoje třetí generace jsou formovány především absencí vlastních zkušeností s komunistickým systémem a související závislostí na výpovědích jiných.

Závěr

Tématem této práce byl československý komunismus v paměti tří generací. Primárním záměrem bylo ukázat, které faktory významně ovlivňují jedince při utváření náhledu na komunismus v Československu a jak se následně tyto faktory promítají do smýšlení celých generací. Za dlouhé nadvlády komunistické strany v Československu došlo k výměně generací. S touto změnou přišly také změny v názorech lidí na komunismus, odlišné zkušenosti a jiné hodnoty. Základním východiskem, o které se celá práce opírá, je pojetí generace jako skupiny lidí se společnými prožitky a obdobnými zkušenostmi. Pouze za tohoto předpokladu lze na základě individuálních názorů vyvozovat názory většinové, společné celé generaci. Součástí náhledu na komunismus očima české veřejnosti tvoří také individuální osudy, které jsou velmi důležité pro celkové dokreslení. Dokazují, že lidé z jednotlivých generací zažívali po určitou dobu stejné či podobné situace, což se muselo na jejich vztahu ke komunismu nutně podepsat. Generace s obdobnými zkušenostmi s komunismem se dají rozdělit do tří skupin. První generaci tvoří lidé, kteří prožili bídu a utrpení během druhé světové války a následný komunistický převrat. Tito lidé v komunismu prožili většinu svého života a v období po Sametové revoluci již byli v důchodovém věku. Druhá generace prožila za vlády komunismu jen část svého života a produktivní věk již strávila v demokratickém uspořádání. Třetí generace je první porevoluční generací. Nemá s komunismem vlastní zkušenosti a obrázek o této době si tvoří na základě různých zdrojů. Náhledy na komunismus se liší napříč generacemi, stejně jako u jednotlivých zástupců generací. I přes patrné rozdíly lze ovšem najít společná témata, která hrají v náhledu na komunismus klíčovou roli. Tato témata tvoří základní kategorie, jejichž optikou jsou srovnávány rozdíly či shody jednotlivých generací.

Vzhledem k rozsahu práce jsou zde představeny především faktory, které se na formování náhledů na komunismus podílejí nejvýrazněji a jejichž vliv je doposud zastíněn typickými kategoriemi jako vzděláním či voličskými preferencemi. Rovněž shrnující informace o náhledech tří generací na komunismus nemohou zahrnout veškeré názory. Jejich účelem je spíše nastínit jednu z mnoha možností, kterou se ve snaze přiblížit se odlišným stanoviskům v náhledech na komunismus lze vydat. Shrnutí veškerých názorů na tuto problematiku by nutně přesahovalo rámec této práce.

Základním tématem ve vztahu tří generací ke komunismu je vztah generací k Sametové revoluci. Sametová revoluce je všemi generacemi vnímána jako zásadní historický přelom. Zástupci první generace uvítali změny, které s sebou revoluce přinesla. Zároveň ale toto období spojovali s obavami z budoucnosti. Nadšení tak brzdily u první generace dřívější špatné zkušenosti. Zástupci druhé generace mají Sametovou revoluci spojenou s nadšením a mnoha očekáváními. Již v průběhu 90. let ale mnozí z této generace pocítili (a stále pocítují) zklamání plynoucí z dalšího vývoje, do kterého vkládali tolik nadějí. Zástupci třetí generace vnímají Sametovou revoluci jako vítězství dobra nad zlem, ale konkrétní představy o tom, co tento boj obnášel, nemají. Charakteristickým rysem třetí generace je absence vlastních zkušeností s komunistickou vládou, čehož si jednotlivci jsou plně vědomi. Často tak dochází k obtížím, když se jednotlivci například ze školy, filmů či knih dozvídají, že komunismus byl nedemokratický a „zlý“, ale od pamětníků, především z řad rodičů z druhé generace, slýchají opak. Zdůrazňování absence vlastních zkušeností s režimem by tak v této souvislosti mohlo posloužit jako šikovná střední cesta mezi oběma názory. Výše zmíněné potvrzuje hypotézu předkládající názor, že Sametová revoluce je pro generace přelomem z jiných důvodů, a proto i vztah ke komunismu je více či méně odlišný.

Sametová revoluce je v očích zástupců jednotlivých generací také významným mezníkem v osobním životě. Právě k této události totiž mnozí vztahují pokles či vzrůst své životní úrovně. Obecně platí, že čím vyšší životní úroveň v porevolučním období zástupci generace pociťují, tím kritičtější jsou k době před revolucí, potažmo ke komunismu. A naopak, čím je životní úroveň v době po revoluci nižší než před revolucí, tím pozitivněji zástupci generace toto období hodnotí. V případě první generace byla komunistická strana krátce po převratu v roce 1948 vnímána jako garant zlepšení ekonomické situace po prožité druhé světové válce nebo jako možnost raketového vzestupu na společenském žebříčku. I když praktiky komunistů mnohé lidi zklamaly, zůstala komunistická vláda garantem určitých sociálních jistot. Tyto jistoty mnozí zástupci první generace, dnes v důchodovém věku, v současném systému postrádají. V případě druhé generace je tento názor často ještě umocněn zklamáním z porevolučního vývoje. Špatné zkušenosti s komunismem (za předpokladu tichého mlčení) zástupci nemají, ale dopady pozvolného přechodu k demokracii pociťují dnes a denně. Opět v závislosti na životní úrovni převažují u druhé generace hlavně dva způsoby uvažování. Nespokojenost se současným systémem převáží nevýhody komunistického uspořádání, protože výhod demokracie vzhledem k tíživé ekonomické situaci stejně nelze plnohodnotně využívat. Nebo nespokojenost se současným stavem je vnímána jako přirozená součást přechodu a demokracie dál zůstává nejdůležitější hodnotou, nesrovnatelnou s komunistickým systémem. U třetí generace nemá ekonomická situace na vztah ke komunismu žádný vliv, protože zástupci nemají možnost srovnání před a po revoluci. Hypotéza předpokládající, že vliv komunistů vzrůstá se špatnou hospodářskou situací, se tak potvrzuje jen z části, protože skupina občanů vyznávající demokracii jako nejvyšší hodnotu nebude komunistickou stranu volit ani za předpokladu špatné hospodářské situace. Na tomto místě je potřeba zdůraznit, že životní úroveň a ekonomická situace není ve vztahu k vnímání Sametové revoluce jediným ukazatelem. Důležitou roli hraje také míra občanské angažovanosti.

Humanitně založení občané - intelektuálové hodnotí komunismus jako režim, nacházející se na opačném pólu než demokracie. Jako takový ho vnímají a hodnotí negativně.

Zásadním způsobem ovlivňuje náhled tří generací na komunismus, potažmo na Sametovou revoluci, paměť a její formování. Paměť je formována mnoha vlivy. Vedle sociálních a politických vlivů hrají zásadní roli také osobní zkušenosti. Nejpatrnější je význam formování paměti u zástupců třetí generace. Ti ve svých výpovědích často odkazují na chybějící osobní zkušenosti s komunistickým režimem. Názor na komunistický režim si tak často tvoří na základě zkušeností jiných lidí, knih či filmů. Nad problémem objektivitě takto získaných informací nepřemýšlí, nebo ho nevnímají jako důležitý.

Analýza transformace významu Sametové revoluce v paměti tří generací nabídla pohled do smýšlení jednotlivých zástupců. Ačkoli se názory na komunismus u jednotlivců lišily, v konečném součtu odrážely názory společné celé generaci. Všechny generace ovšem vyjádřily své znepokojení ze současné politické situace, což pro demokracii v ČR jistě není příliš dobrou vizitkou.

Seznam použitých zdrojů

Seznam použitých zdrojů

BALÍK, Stanislav a Michal KUBÁT. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*. 2., přeprac. vyd. Praha: Dokořán, 2012. ISBN 978-80-7363-266-3.

DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra a Jiří KUNC. *O přechodech k demokracii*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1994. ISBN 8090142486.

GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Vyd. 1. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-720-3124-4.

HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*. Vyd. 1. Editor Gérard Namer, Marie Jaisson. Překlad Yasar Abu Ghosh. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. ISBN 978-807-4190-162.

HAMPL, S., VINOPAL, J., ŠUBRT, J. *Reflexe novodobých českých dějin, Sametové revoluce a současného vývoje v názorech veřejnosti*. In: Naše společnost č.1/2011.

HOLZER, J. a BALÍK, S. *Postkomunistické nedemokratické režimy: studie k proměnám politické teorie v posttranzitivním čase*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. ISBN 80-732-5128-0.

HONAJZER, Jiří. *Občanské fórum: vznik, vývoj a rozpad*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1996. ISBN 80-235-0076-7.

LE GOFF, Jacques. *Paměť a dějiny*. Vyd. 1. Překlad Irena Kozelská. Praha: Argo, 2007. ISBN 978-807-2038-626.

MARX, K. , ENGELS, F., DVOŘÁČEK, Z. *Manifest Komunistické strany*. 12. vyd. v nakl. Svoboda Manifestu Komunistické strany, 1. vyd. Výboru v tomto uspořádání. Praha: Svoboda, 1974. ISBN neuvedeno.

MAYER, Françoise. *Češi a jejich komunismus: paměť a politická identita*. Vyd. 1. Překlad Helena Beguivinová. Praha: Argo, 2009. ISBN 978-802-5701-515.

STRAUSS, Anselm. *Základy kvalitativního výzkumu: Postupy a techniky metody zakotvené teorie* Přel. S. Ježek. 1.vyd. Boskovice: Albert, 1999, 196 s. ISBN 80-858-3460-X.

ŠUBRT, Jiří a Jiří VINOPAL. *Historické vědomí obyvatel České republiky perspektivou sociologického výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2013, 256 s. ISBN 978-802-4621-401.

VODIČKA, Karel a Ladislav CABADA. *Politický systém České republiky: historie a současnost*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-718-3.

Seznam použitých internetových zdrojů

BALÍK, Stanislav. *Komunistický režim v Československu a přechod k demokracii*. In: Patnáct let od 17. listopadu 1989 Sborník textů. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku CEP, 2005. ISBN 1213-3299. Dostupné z: <http://cepin.cz/cze/prednaska.php?ID=473>.

HAVELKA, Miloš. *Poznání – paměť – identita a několik obecnějších úvah*. Dějiny, teorie, kritika [online]. 2007, č. 2 [cit. 2015-04-06]. Dostupné z: file:///C:/Users/V%C3%A1%C5%A1a/Downloads/Pam%C4%9B%C5%A5.%20Havelka.DTKdtk_2_2007-4.pdf.

KUNŠTÁT, Daniel. *Strana, která neumírá: K příčinám stability volební podpory KSČM*. Naše společnost [online]. 2014, roč. 2, č. 12 [cit. 2015-04-25]. DOI: 10.13060/1214438X.2014.2.12.123. Dostupné z: http://cvvm.soc.cas.cz/en/index.php?option=com_content

NOVOTNÝ, Lukáš. *Historická paměť podle Maurice Halbwachse*. Socioweb [online]. 2007, č. 4 [cit. 2015-04-25]. Dostupné z: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=266&lst=117>

SAK, Petr. *Generace a její vztah ke společnosti a ke společenskému vývoji*. In: Insoma [online]. 2001 [cit. 2015-04-25]. Dostupné z: http://insoma.cz/1_9.pdf. S. 5.

STEM. *Stranické preference* [online]. 2015 [cit. 2015-04-25]. Dostupné z: <http://www.stem.cz/show/3>

STEM. *Tisková informace z výzkumu TRENDY 1/2013* [online]. 2013 [cit. 2015-04-25]. Dostupné z: <http://www.stem.cz/clanek/2684>.

TOMEK, Prokop. *Oběti komunistického režimu*. Policie ČR [online]. © 2015 [cit. 2015-04-25]. Dostupné z:<http://www.policie.cz/clanek/obeti-komunistickeho-rezimu.aspx>

UMLAUF, Václav. *Historická paměť a dějiny: Referát pro symposium "Dialog mezi teologií a filozofií"*. Www.umlaufoviny.com [online]. © 2003-20013 [cit. 2015-04-06]. Dostupné z:<http://www.umlaufoviny.com/www/publikace/publikace/Eseje/historie.html>

Seznam příloh

CD – práce v elektronické podobě v PDF

Příloha A

1 Rozhovory

1.1 První generace

1.1.1 Pan F., narozený roku 1935, vzdělání střední s maturitou, dnes v důchodu, dříve dělník, voličské preference ČSSD (F1).

1) Jak jste vnímal komunistickou vládu?

„Ze začátku dobře, později špatně.“

2) Vnímáte nějaký rozdíl mezi komunistickou ideologií (teorií) a komunistickou praxí?

„Ted' už ano, zpočátku jsem ale myslel, že to, co komunismus hlásá, bude to samé, co dělá.“

3) Vnímáte komunismus v Československu jako totalitu? Případně v čem podle Vás spočívá?

„Vnímám, hlavně ta 50. léta, to bylo hrůza, všechna ta zvěrstva, co se děla kolem nás. Na to se nedá zapomenout, to je totalita.“

4) Byl jste spokojený s politickou situací během komunistické éry?

„ Neměl jsem jiné informace než ty oficiální, takže těžko říct. Dnes vím o spoustě věcí, že se udály jinak. Těžko se mi to hodnotí.“

5) Byl jste Vy nebo někdo z Vaší rodiny za vlády komunistů politicky aktivní?

„Nebyl. Ale znal jsem lidi, co byli.“

6) Dotkly se Vás nějak politické perzekuce?

„ Mě osobně ani naší rodiny ne. Něco jsem slychal, ale báli jsme se o tom mluvit.“

7) Jak jste vnímala rok 1968 a příjezd vojsk Varšavské smlouvy?

„To byla hrůza, myslel jsem, že se komunistů už nikdy nezbavíme, tohle byl důkaz.“

8) Jak jste vnímal události spojené se sametovou revolucí?

„ Kladně, těšil jsem se, co bude, až komunisti odejdou. Myslel jsem, že všechno už bude jen dobré, ale zároveň jsem se bál, jak se situace bude vyvíjet. Bál jsme se, že to ještě není konec.“

9) Účastnil jste se přímo sametové revoluce?

„Ne, neměl jsem tu potřebu. Cítil jsem to vnitřně, to stačilo.“

10) Vnímáte rok 1989 jako historický přelom? Z jakých důvodů?

„ Určitě ano, všechno nejednou bylo nové, jiné, spousta nových možností, nevěděl jsem, co vyzkoušet dřív. Někdy té svobody najednou bylo až moc.“

11) Co bylo podle Vás lepší za vlády komunistů?

„ Komunisté se o nás – důchodce postarali. Teď se bojím jít do lékárny, že na to nebudu mít. Celý život jsem makal a co z toho? Ani na stará kolena nemám klid.“

12) Co je podle Vás lepší v demokracii?

„To nedokážu říct.“

13) Jste spokojený se současnou politickou situací?

„Ne, vždyť si z nás politici dělají akorát legraci. Vysmívají se nám. Asi se někam vytratila slušnost.“

14) Srovnajte Vaši životní úroveň před a po revoluci.

„To he těžká otázka, neměl jsem se špatně tehdy, ale nemůžu říct, že bych se měl špatně teď. Peníze jsem nikdy nějak zvlášť neměl, tak teď už nic nezmůžu. Víte, nechci si stěžovat.“

1.1.2 Paní M., narozená 1933, základní vzdělání, dnes pracující důchodkyně, dříve dělnice, ČSSD (M1).

1) Jak jste vnímala komunistickou vládu?

„Zezačátku asi jako spásu. Po válce to bylo pro všechny dost těžké. Těšila jsem se, že se nám všem uleví, byla jsem sice ještě malá, ale i tak si spoustu věcí pamatuju. Později jsem si ale nějak zvlášť politické situace nevšímala, zajímal mě spíše běžný všední život. Zpětně ale hodnotím jejich vládu jako frašku, vybavuji dnes úsměvné situace jako například populární výrok Jakeše o bojlorech.“

2) Vnímáte nějaký rozdíl mezi komunistickou ideologií (teorií) a komunistickou praxí?

„Znala jsem spoustu lidí, kteří během 2. světové války byli odboji, a byli to komunisté. V 50. letech se však na výzvy Gottwalda ke komunistům přidali úplně jiní lidé. Ti, kteří původně komunisty kritizovali. Prostě se chopili příležitosti a prováděli věci, které se neslučovaly s původní ideologií. Ty staré komunisty tím zklamali, nesouhlasili s tím, co se děje, proto také z KSČ odešli.“

3) Vnímáte komunismus v Československu jako totalitu? Případně v čem podle Vás spočívá?

„Určitě. Komunisté byli k lidem velmi nespravedliví, děla se různá zvěrstva, hlavně po válce a v 50. letech. My jsme však na vesnice žádná velká příkoří nepociťovali. Moji rodiče a od komunistů dostali na splátky do začátku dům a dobytek.“

4) Byl jste spokojený s politickou situací během komunistické éry?

„Já osobně žádná příkoří nepociťovala, takže jsem spokojená byla. Bylo o nás postaráno. Pracovala jsem jako dělnice, pak jsem byla na mateřské dovolené, po deseti měsících jsem se zase vrátila do své fabriky. Soudruzi se postarali o jesle, školku, abych se do práce mohla co nejdříve vrátit.“

5) Byl jste Vy nebo někdo z Vaší rodiny za vlády komunistů politicky aktivní?

„Já nebyla, ale moji rodiče byli členy komunistické strany. Myslím, že ale jen kvůli tomu, aby nám s bratrem zajistili lepší budoucnost. Vyloženě aktivní tak nebyli.“

6) Jak jste vnímala rok 1968 a příjezd vojsk Varšavské smlouvy?

„Měla jsem velký strach, že bude válka. Všude byly tanky a vojáci. Neměla jsem vztek na vojáky, ale spíš na naši vládu, jak to bylo možné, proč jim to dovolili?“

7) Jak jste vnímal události spojené se sametovou revolucí?

„Řekla jsem si konečně. Myslím, že sami komunisté už nevěděli kudy kam, už si nebyli jistí v kramflících.“

8) Účastnil jste se přímo sametové revoluce?

„Ne, vše se událo v Praze, což bylo dost z ruky. Kdo přijel z Prahy, tak nám vyprávěl, co se tam děje. Nepociťovala jsem potřebu být u toho.“

9) Vnímáte rok 1989 jako historický přelom? Z jakých důvodů?

„Určitě byl, přišla demokracie a s ní svoboda, mohlo se svobodně cestovat.“

10) Co bylo podle Vás lepší za vlády komunistů?

„Nic lepší nebylo, pořád jsme jen něco sháněli a komunisté nám organizovali život. Zrovna tak i za komunistů byla velká kriminálnalita, akorát že nám o tom neříkali. Všichni jsme museli odebírat Rudé právo a když manžel řekl, že ho nechce, hned řešili proč.“

11) Co je podle Vás lepší v demokracii?

„Všechno.“

12) Jste spokojený se současnou politickou situací?

„Nejsem, připadá mi, že se točíme pořád ve stejném kruhu, na vládnoucích pozicích jsou pořád ti samí lidé a nic se nemění k lepšímu. Každý se chce jen obohatit, myslí sám na sebe, bují korupce a mocní se odklízejí na méně mocné pozice. Jsem z toho znechucená.“

13) Srovnajte Vaši životní úroveň před a po revoluci.

„Myslím, že jsem si ani nepolepšila ani nepohoršila, má ekonomická situace je zhruba stejná.“

14) Hodnotíte zpětně svůj život v předrevolučním období jako spokojenější? Proč?

„Ne. Z osobního hlediska jsem v době komunistické éry měl dvě malé děti, měla jsem každodenní starosti, ty teď vlivem toho, že děti už jsou dospělé a mají své rodiny padly. Jsem teď bezstarostnější.“

1.1.3 Paní Z. (Z1), narozena 1935, vzdělání střední s maturitou, dnes v důchodu, dříve asistentka, nevolička (Z1)

1) Jak jste vnímala komunistickou vládu?

„Za druhé světové války byla velká bída, když pak přišla levice a slibovala práci, která nebyla, všichni rádi uvěřili. A víte, ta práce pak skutečně byla. Můj otec byl v KSČ od roku 1921. Často nás utěšoval, že po válce se budeme mít všichni lépe, až se komunistům podaří prosadit. Věřila jsem mu. Všichni jsme mu věřili. V roce 1950 ale i on ze strany vystoupil, protože byl zklamán a nesouhlasil s tím, co se děje.“

2) Vnímáte nějaký rozdíl mezi komunistickou ideologií (teorií) a komunistickou praxí?

„Ano, vnímal ho otec, vnímám já, ty myšlenky původních komunistů se potom zvrhly v něco úplně jiného.“

3) Vnímáte komunismus v Československu jako totalitu? Případně v čem podle Vás spočívá?

„Ano, byla to totalita, komunisté ovládali náš život a museli jsme dělat přesně to, co se po nás chtělo, běda jak jsme dělali něco jiného.“

4) Byl jste spokojený s politickou situací během komunistické éry?

„Ne. Proč, to už jsem už řekla.“

5) Byl jste Vy nebo někdo z Vaší rodiny za vlády komunistů politicky aktivní?

„Jen ten otec. Maminka uvažovala, ale nakonec z toho nějak sešlo, nevzpomínám si proč.“

6) Dotkly se Vás nějak politické perzekuce?

„Otec měl problémy, s výstupem ze strany, ale stihl to ještě včas, takže to nebylo nějak razantní.“

7) Jak jste vnímala rok 1968 a příjezd vojsk Varšavské smlouvy?

„ Asi jako nutné zlo, nic jsem s tím nezmohla, štválo mě to. Ale co já ženská? “

8) Jak jste vnímal události spojené se sametovou revolucí?

„Bála jsem se, co z toho vyleze. Ale krátce po revoluci jsem byla nadšená, otevřely se nové možnosti, všude byla spousta zboží za přijatelné ceny. “

9) Účastnil jste se přímo sametové revoluce?

„Ne. “

10) Vnímáte rok 1989 jako historický přelom? Z jakých důvodů?

„Tak to asi jo, je teď demokracie. Svoboda, nikdo už nediktuje, jak se mám chovat. “

11) Co bylo podle Vás lepší za vlády komunistů?

„ Lidé byli víc spolu, museli se asi semknout proti nebezpečí z vnějšku. Komunisté se zase ale uměli postarat, dnes mi nikdo nic nezaručí, nic zadarmo nedá. Člověk zůstane sám, a aby se bál, jestli ho důchod uživí. To bylo lepší určitě. “

12) Co je podle Vás lepší v demokracii?

„Ty svobody. “

13) Jste spokojený se současnou politickou situací?

„Nejsem, ale moc to už radši nesleduji. “

14) Srovnajte Vaši životní úroveň před a po revoluci.

„Za komunistů jsem pracovala a měla peníze. Ted' jsem v důchodu a nemám jich nazbyt. Tak asi předtím to bylo lepší. “

15) Hodnotíte zpětně svůj život v předrevolučním období jako spokojenější? Proč?

„Ano, měla jsem práci, rodinu, manžela. Ted' jsme sama a musím se o sebe postarat. Ale léta už mám. “

1.2 Druhá generace

1.2.1 Paní R., rok narození 1967, vzdělání vysokoškolské, státní úřednice, voličské preference ČSSD (R2)

1) Jak jste vnímala komunistickou vládu?

„Jako nutné zlo, nebylo jiné východisko. Osobně jsem však nepocítila stinnou stránku tohoto režimu. Vadilo mi zejména, že jsme nemohli cestovat, naopak vyhovovaly mi sociální jistoty. Konkrétně přídavky na děti, rodičovská dovolená, novomanželská půjčka apod. Nepociťovala jsem honbu za penězi jako dnes.“

2) Vnímáte nějaký rozdíl mezi komunistickou ideologií (teorií) a komunistickou praxí?

„Rozdíl vnímán markantně. Ideologie není podle mého názoru špatná, ale domnívám se, že je utopistická. Ve škole nás učili deset bodů komunistické ideologie – vzpomínám si třeba na heslo všechno patří všem. Všem už je dnes ovšem jasné, že jde o naprosto nerealizovatelné. V praxi se ovšem vše podřizovalo diktátu komunistických papalášů.“

3) Vnímáte komunismus v Československu jako totalitu? Případně v čem podle Vás spočívá?

„Ano, samozřejmě. Vláda jedna strany, která má rozhodující vliv na veškeré dění. Osobně jsem však nepocítila stinnou stránku tohoto režimu.“

4) Byla jste spokojená s politickou situací během komunistické éry?

„Přiznám se, nevěnovala jsem tomu příliš pozornosti, měla jsem malé děti a veškerý čas jsem věnovala jim.“

5) Byla jste Vy nebo někdo z Vaší rodiny za vlády komunistů politicky aktivní?

„Já nebyla, ale moji rodiče byli členy komunistické strany. Myslím, že ale jen kvůli tomu, aby nám s bratrem zajistili lepší budoucnost. Vyloženě aktivní tak nebyli.“

6) Jak jste vnímala události spojené se sametovou revolucí?

„V roce 1989 jsem měla dvě malé děti a během převratu jsme pociťovala velkou obavu, že se schyluje válečnému konfliktu.“

7) Účastnila jste se přímo sametové revoluce?

„Ne.“

8) Vnímáte rok 1989 jako historický přelom? Z jakých důvodů?

„Byl to přelom a významný. Revoluce nás zasáhla nepřipravené, najednou jsme měli nepřeborné množství vymožeností ze západu, mohli jsme cestovat, podnikat, nakupovat, ale nevěděli jsme si s tím rady. Mnoho lidí se například po hlavě vrhalo do podnikání, kvůli čemuž se zadlužila a dopady pociťují ještě dnes. Této situace navíc využila řada rádooby podnikatelů pro svůj prospěch, a to nemluvím o masovém rozšíření korupce.“

11) Co bylo podle Vás lepší za vlády komunistů?

„Především ta všudypřítomná lidskost a nelhostejnost lidí vůči sobě, důvěra. Ani závist nebyla tak velká, dnes si lidé závidí, co se dá, jsou k sobě zlí, řeší spory a odvolávají se k právu, místo aby si to vyříkali osobně. Dříve nebyla taková zločinnost. Vidím to hlavně na nejmladší generaci, za komunistů by se nestalo, že by dva mladí kluci přepadli na ulici za bílého dne seniorku. To bylo dříve tabu. „

12) Co je podle Vás lepší v demokracii?

„Hlavně svoboda slova, jiné výhody nepociťuji. Více zboží, které mám k dispozici je dobré, ale k čemu mi je, když si ho nemůžu dovolit.“

13) Jste spokojená se současnou politickou situací?

„V žádném případě. Myslím, že se to podobá diktátu komunistů – korupce kvete, výsadní postavení mají jen ti nejvlivnější. Normálním člověkem je odsouván do pozadí, pokud nemá vliv, moc a peníze.“

14) Srovnajte Vaši životní úroveň před a po revoluci.

„Moje ekonomická situace byla za komunismu lepší, manžel měl oficiální zaměstnání a přivydělával si jako každý v té době ještě vedlejší pracovní činností. Dnes jsem zůstala s dětmi sama a uživit celou rodinu a zajistit finančně chod domácnosti je pro mě velmi obtížné. Od státu však žádnou pomoc čekat nemohu, myslím, že za komunistů by to bylo lepší.“

15) Hodnotíte zpětně svůj život v předrevolučním období jako spokojenější? Proč?

„Ano. Myslím, že můj život byl klidnější a bezstarostnější.“

1.2.2 pan M. rok narození 1974, vzdělání střední odborné – s výučním listem, dělník, nevolič (M2)

1) Jak jste vnímal komunistickou vládu?

„Za vlády komunistů jsem dospíval, vadilo mi, že mi někdo určoval jak se mám chovat a co mám nosit, snažil jsem se proti tomu bojovat. Důsledkem mých protestů bylo nepřijetí na vysněnou školu. V tomto smyslu se mě komunistická vláda každodenně dotýkala, v jiných oblastech jsem ale nic zásadního nepociťoval. Myslím, že někteří na tom byli mnohem hůř. Myslím, že režim mě přece jen naučil poslouchat. Dlouho jsem si nemohl zvyknout, že mohu říct, co chci, kdy chci a komu chci.“

2) Vnímáte nějaký rozdíl mezi komunistickou ideologií (teorií) a komunistickou praxí?

„Nevnímám. Snažil jsem se žít podle svého, komunistická hesla sice znám, ale šla mimo mě.“

3) Vnímáte komunismus v Československu jako totalitu? Případně v čem podle Vás spočívá?

„Komunistická strana ovládala veškeré dění, ovládala běžný život, média, cítil jsem to naprosto všude, přirovnal bych to doslova k vymývání mozku.“

4) Byl jste spokojený s politickou situací během komunistické éry?

„Byl, hodně se mi třeba líbilo, že v médiích se ukazovalo, co jsme jako Češi dokázali, spíš pozitiv než negativa na rozdíl od dnešní doby. Konkrétní vnímání politických projevů jsem nevnímal, měl jiné starosti – zábavu a tak. Politika zde sice byla, ale nás nezajímala. Vnímali jsme to jako nutné zlo, ale snažili jsme se vykřesat z režimu, co se dalo. Vzpomínám na to období rád, často jsme jezdili na výlety, podnikové zájezdy, pionýrské tábory atd. Pořád se něco dělo. Kdo si to dneska může dovolit?“

5) Byl jste Vy nebo někdo z Vaší rodiny za vlády komunistů politicky aktivní?

„Ne, ani jsem nikdy takovou potřebu necítil. Byl jsem pouze členem mládežnické organizace, ale nikdo mě k tomu nenutil. Děda byl významný komunistický předák, rodiče v komunistické straně nebyli.“

6) Jak jste vnímal události spojené se sametovou revolucí?

„Ze začátku jsem doufal, že se něco změní k lepšímu, takže situaci uvítal. Teď po letech pociťuji velké zklamání z následného vývoje.“

7) Účastnil jste se přímo sametové revoluce?

„Ano, zvonil jsem klíči v Jablonci a Liberci, kde jsem studoval. Ze začátku vnímal jsem to ovšem spíše jako možnost nebýt ve škole, po té jsem i já do revoluce vložil své naděje a doufal, že se revolucí něco změní, že přijde něco lepšího. NE že bych ovšem sám něco inicioval, spíše jsem se svezl na vlně odporu. Kdybych věděl, co nás čeká, už bych to neudělal.“

8) Vnímáte rok 1989 jako historický přelom? Z jakých důvodů?

„Přelom to byl určitě, ale myslím, že to bylo z důvodu neudržitelnosti systému a v touze lidí po změně. Změny přišly, ale příliš rychle a v příliš velkém množství, což jen nahrávalo všem podvodníkům. Někteří vyloženě využívali lidské naivitu.“

9) Co bylo podle Vás lepší za vlády komunistů?

„Určité sociální jistoty. Člověk, který poctivě makat měl své jisté a nemusel se bát. Dnes se člověk bojí i marodit, aby nepřišel o práci. A kdo pracovat nechce, ten se má lépe než

pracující. Lidé si byli blíže a stírala se nerovnost mezi jednotlivými třídami. Dnes se mi zdá, že společnost se dělí na bohaté a chudé a střední vrstva, na které by ekonomika státu měla stát, zaniká.“

10) Co je podle Vás lepší v demokracii?

„Nic. Negativa převáží všechna pozitiva. K čemu je svoboda cestování, když na to rodiče nemají peníze? Stát se dnes o pracujícího slušného člověka nepostarává. Z této situace tak těžší lidé, kteří pracovat nebudou a stát je na jejich straně. A svoboda slova? Ta tu sice je, ale k čemu, když nic neovlivním, nemám k tomu potřebnou moc. Vždyť i média jsou politikou ovlivněná. A to nemluvím o kauze s odposloucháváním lidí.“

11) Jste spokojený se současnou politickou situací?

„Myslím, že se to podobá diktátu komunistů – korupce kvete, výsadní postavení mají jen ti nejvlivnější. Normální člověk je odsouván do pozadí, pokud nemá vliv, moc a peníze.“

12) Srovnajte Vaši životní úroveň před a po revoluci.

„Já osobně byl student, ale co vím z okolí – za komunistů, kdo pracoval, měl se dobře. Dnes se lidi dřou, aby se uživil. Směšné důchody, žádná nemocenská – lidé raději marodí, aby nepřišli o práci. Doba nahrává lidem, kteří využívají toho, že nemusí pracovat.“

13) Hodnotíte zpětně svůj život v předrevolučním období jako spokojenější? Proč?

„Ano, byl jsem mladý, vše jsem měl před sebou, netušil jsem, že se situace bude vyvíjet tak špatným směrem.“

1.2.3 pan M., rok narození 1950, vzdělání střední odborné, dříve technik, dnes v důchodu, voličské preference ANO (MM2)

1) Jak jste vnímal komunistickou vládu?

„Vnímal jsem to jako období nesvobody a přetvářky. Doma jsme něco slýchali od rodičů, ale věděli jsme, že to nesmíme říci na veřejnosti. Museli jsme být průměrní, nemohli jsme jít mimo proud.“

2) Vnímáte nějakou rozdíl mezi komunistickou ideologií a komunistickou praxí?

„Zásadní rozdíl. Ideologie je utopie, hlavní myšlenky špatné nejsou, praxe je od tohoto na hony vzdálená – neschopní lidé, hlavně straníci jen zneužívali moci. Nezáleželo na schopnostech člověka, ale na příslušnosti k politické straně, ve vedoucích funkcích mohli být ouze straníci bez ohledu na odborné schopnosti, vzdělání. Spousta lidí tak šla ke komunistům jen kvůli prospěchu nebo ze strachu. Ideologie je neuskutečnitelná.“

3) Vnímáte komunismus v Československu jako totalitu?

„Určitě, lhali nám, omezovali svobodu, nemohli jsme se vzepřít. Ale nedosahovalo to takového formátu jako v SSSR, tam to bylo mnohem krutější.“

5) Byl jste spokojený s politickou situací během komunistické éry?

„Ne, byla studená válka, báli jsme se, že bude válka. Papouškovali, co řekl sovětský svaz. Chyběla vůdčí osobnosti, nebylo s kým sympatizovat. Byli to loutky SSSR. To bylo neupřímné. Sympatizovali jsme s politiky až během Pražského jara, začali jsme věřit, že se něco změní. Byla doba uvolňování – lehká kritika, otevření západu, uvolnění cenzury, to byl závan svobody.“

6) Byl jste za vlády komunistů politicky aktivní?

„Nebyl. Odmítl jsem vstoupit do KSČM, raději jsem změnil práci. Práce pod ministerstvem. Ani rodiče nebyli. To bylo spíše v Praze, ve větších městech – zde jsme drželi hubu a krok. Dávali jsme si pozor, co kdo kde komu řekneme. Vychovává nás to ke lži.“

7) Jak jste vnímal události spojené se sametovou revolucí?

„Revoluce přinesla svobodu ve všech oblastech – cestování, volnost, dostupnost informací, hudby, kultury, začali jsme podnikat. Najednou jsme měli přístup k informacím. Byl jsem nadšený.“

8) Vnímáte rok 1989 jako historický přelom? Z jakých důvodů?

„Ze začátku jsem doufal, že se něco změní k lepšímu, takže jsem situaci uvítal. Teď po letech pociťuji velké zklamání z následného vývoje. Ale přelom to každopádně je.“

9) Co bylo podle Vás lepší za vlády komunistů?

„Nic.“

10) Co je podle Vás lepší v demokracii?

„Všechno. Lidé mají všechny možnosti cestovat, pracovat. Komunismus nahrává nešikovným a líným, člověk se musí snažit. Bylo to jednodušší.“

11) Srovnajte Vaši životní úroveň před a po revoluci.

„Zvýšila se. Je teď mnohem vyšší než za komunistů.“

12) Jste spokojený se současnou politickou situací?

„Od demokracie jsem čekal více, nemáme žádné osobnosti, jsou sprostý, napadají se, kariérismus. Zneužívaná demokracie. Lidé jsou poznamenáni právě komunismem, bude trvat několik generací, než se demokracie ustálí. Ideály neztrácím, jsem nesmírně rád, že byla sametová revoluce, ale myslel jsem, že demokracie bude rychlejší a kvalitnější. Musím se stydět za prezidenta.“

13) Hodnotíte zpětně svůj život v předrevolučním období jako spokojenější? Proč??

„Jsem spokojenější v demokracii.“

1.2.4 paní V., rok narození 1953, vzdělání vysokoškolské, podnikatelka, učitelka, voličské preference ODS (V2).

1) Jak jste vnímala komunistickou vládu?

„Museli jsme být průměrní, nemohli jsme jít mimo proud. Ale nebyli jsme disidenti, byli jsme mlčící většina, když jsme nic neprovedli, nevšíkali si nás.“

2) Vnímáte nějakou rozdíl mezi komunistickou ideologií a komunistickou praxí?

„Ideologie je utopie, hlavní myšlenky špatné nejsou, praxe je od tohoto na hony vzdálená.“

3) Vnímáte komunismus v Československu jako totalitu?

„Rozhodně. Vše ovládali komunisté.“

4) Byla jste spokojený s politickou situací během komunistické éry?

„Ne, vadilo mi, že jsem si nemohla říkat a dělat, co jsem chtěla. Měla jsme naprostý nedostatek informací.“

5) Jak jste vnímala události spojené se sametovou revolucí?

„Cítila jsem velké nadšení. Zázrak, my jsme se toho dožili – svobody, změny režimu. Obdivovala jsem dobu první republiky, Masaryka, doufala jsem, že toto období zase nastane.“

6) Co se pro Vás osobně změnilo po roce 1989?

„Svoboda ve všech oblastech – cestování, volnost, dostupnost informací, hudby, kultury, začala jsem podnikat. Najednou přístup k informacím“

7) Účastnila jste se přímo sametové revoluce?

„Ano, byla jsem na Letné, byly tam milice, vojáci. Týden po hlavních událostech. V Praze všude nadšení, euforie. Chtěla jsem být u toho, chtěla jsem vědět, co se děje, chtěla jsem podpořit změny. Je jednodušší přidat se k davu, než vystoupit a být v malé skupině. V Praze byla masa lidí.“

8) Vnímáte rok 1989 jako historický přelom? Z jakých důvodů?

„Vnímám, hlavně proto, že nastolila demokracii.“

9) Co bylo podle Vás lepší za vlády komunistů?

„Nic, jen dnes se asi mají chudší lidé hůř. V komunismu mi naopak vyhovovaly sociální jistoty. Konkrétně přídatky na děti, rodičovská dovolená, novomanželská půjčka apod. Nepociťovala jsem honbu za penězi jako dnes.“

10) Co je podle Vás lepší v demokracii?

„Všechno kromě výše řečeného.“

11) Srovnajte Vaši životní úroveň před a po revoluci.

„Mám se po revoluci o hodně lépe, začala jsem podnikat a můžu říct, že se mi daří.“

12) Jste spokojená se současnou politickou situací?

„Nejsem. Přesto všechno pro mě demokracie zůstává nejvyšší hodnotou a pořád věřím, že nastane doba, kdy budeme na své politiky pyšní a nebudeme se za ně muset stydět... Nic není hned, říká se, že na ty nejlepší věci si musí člověk počkat, a tak čekám a stále chodím volit, to si nikdy neodepřu.“

13) Hodnotíte zpětně svůj život v předrevolučním období jako spokojenější? Proč?

„ V žádném případě.“

1.3 Třetí generace

1.3.1 paní S., rok narození 1989, vysokoškolské vzdělání, učitelka, voličské preference ANO (S3)

Jak vnímáte komunismus z ideologického hlediska?

„Komunismus vnímám jako totalitní ideologii, která má na svědomí spoustu špatných věcí, mnoho lidských životů a pošlapání základních lidských práv a svobod. Podle mého názoru je zcela srovnatelný s nacismem, co do důsledků. Ačkoli původní myšlenky možná špatní nebyly, historie ukázala, že komunismus v praxi nevede k ničemu dobrému.“

Jak hodnotíte komunistickou vládu v ČSR?

„Hodnotím jejich vládu jako velmi smutnou kapitolu v českých dějinách.“

Myslíte, že komunistický systém v SSSR byl stejný jako v ČSR?

„Vláda komunistů v ČSR byla podle mého názoru slabším odvarem komunistické moci v SSSR. Metody a prostředky, které komunisti pro své účely využívali, byly totožné.“

S komunistickou vládou nemáte přímou zkušenost, z jakých zdrojů se o tomto tématu dozvídáte?

„Přímou zkušenost nemám a jsem za to vděčná. Základ tvoří znalosti ze školy. Na základní škole i později na gymnáziu jsme měly výborné učitelky, s nimiž jsme si k tomuto tématu hodně četly, pouštěly videa, dobové záznamy apod. Ráda čtu také autobiografické knihy, kde

lidé popisují, jak se žilo v komunistickém státě a velmi ráda se dívám na dokumenty či filmy z této doby. Film, který mnou doslova otrásl, byl například Hořící keř.“

Napadlo Vás někdy, že takto získané informace mohou být zkreslené, či nepřesné?

„Napadlo, ale nějak zvlášť jsem nad tím nikdy nepřemýšlela. Chci si představit, jak to vypadalo, chci znát osudy lidí, a to třeba film předá.“

Dozvídáte se o komunismu také z vyprávění rodičů, prarodičů apod.?

„Párkrát jsme se o tom s rodiči bavili, ale vždy se naše názory rozcházel. Rodiče často říkají, že komunismus tak špatný nebyl, že mé informace jsou často zkreslené, že oni v 70. letech žádné problémy neměli a nic zlého až na frontu na zboží nebo zákaz cestování na vlastní kůži nepociťovali. S tím se ale nemůžu ztotožnit, doslova mě vytáčí, když někdo říká, že za komunistů se žilo lépe. Myslím, že takoví lidé si neváží demokracie.“

Co soudíte o sametové revoluci?

„Sametové revoluci přikládám velký význam. Podle mého názoru to byl obrovský zlom v myšlení lidí a krok kupředu. Vymanění se z cizí nadvlády. Důkaz, že lidé jsou stateční a nenechají sebou donekonečna vláčet.“

Jak důležitou roli má podle Vás sametová revoluce v dějinách českého národa?

„Jak už jsem řekla, je to období v českých dějinách, kdy na sebe Češi mohou být pyšní. Ukázali, že se chtějí vydat jinou – svobodnou cestou.“

Jaký dopad má sametová revoluce na dnešní společnost?

„To bohužel vnímám velmi negativně. Připadá mi, že lidé odkaz sametové revoluce, tedy získání základních lidských práv a svobod, pošlapávají a demokracie si neváží. Někdy dokonce vzdychají, že za komunistů bylo líp, to prostě nechápu.“

Myslíte si tedy, že svobody jsou výdobytkem sametové revoluce?

„Myslím, že celá demokracie je výdobytkem sametové revoluce a měli bychom za to, v jaké době žijeme být vděční.“

Jste spokojený se současnou politickou situací v ČR?

„Nejsem spokojená s tím, že si politici neváží lidí. Že zapomínají, že jde hlavně o lidi, kteří jim svěřili moc. Když se dívám na přenosy z poslanecké sněmovny, buď se rozčílím, nebo jsem smutná. Dnešní politika není tím, čím by v demokratické společnosti měla být. Na druhou stranu, když nebudu spokojená, mohu projevit svůj názor, můžu zajít do hospody a zanádat si, můžu napsat hanlivý článek. A to jsou věci, kterých si nesmírně vážím a kvůli kterým nikdy nemůžu tvrdit, že za komunistů bylo lépe. Demokracie je podle mě tím nejlepším a nikdy bych nechtěla žít v totalitní společnosti.“

Volila byste dnes komunisty?

„Nikdy. Dlouho jsem ani nechápala, proč nebyli komunisti zrušeni podobně jako nacisti po druhé světové válce. Až pak mě přesvědčil argument, že v demokratické společnosti se můžou vyjádřit všichni. I když nechápu, jak je ještě dnes může někdo volit.“

1.3.2 pan J, rok narození 1988, střední odborné vzdělání s maturitou, voličské preference ČSSD (J3)

Jak vnímáte komunismus z ideologického hlediska?

„Ideologický základ komunismu je dobrý, v porovnání s kapitalismem nabízí lidem větší rovnost, stírá propastné rozdíly mezi společenskými vrstvami. Je ale potřeba rozlišovat teorii a praxi.“

Jak hodnotíte komunistickou vládu v ČSR?

„Problém je, že jsem tu dobu nezažil, a tak si o ní dělám úsudek pouze na základě různých zdrojů. Informace mám tedy pouze zprostředkované. Nejvíce mě v tomto ohledu ovlivnil můj otec, který mi o této době často vyprávěl, další informace mám ze školy, z knih, z médií.“

Co tedy víte o komunismu ze školy?

„Informace o komunismu zprostředkované školou jsou podle mě nedostačující, což přikládám faktu, že učitelé sami ještě byli komunismem ovlivněni v době mých studií na základní škole. O komunismu ze školy vím jen stručný základ, jakýsi přehled politických

dějin a klíčové události – únorový převrat, prezidenti, uvolňování, pražské jaro, normalizace a sametová revoluce.“

Co jste se o komunismu dozvěděl z vyprávění otce?

„Otec vypráví především o svém životě v kontextu této doby - narodil se v roce 1967. Často říká, že on osobně nepociťoval žádné negativní projevy komunistické vlády, což je zřejmě tím, že nebyl politicky aktivní. Myslím, že tehdejší doba mu vyhovovala více než současná, občas pronese, že za komunistů jsme se měli lépe. Že byla práce pro všechny a člověk mohl marodit.“

Dokážete posoudit, jak toto vyprávění ovlivnilo Vás při utváření názoru na komunismus?

„Myslím, že právě názory mého otce mě ovlivnily nejvíce, protože otci věřím a naše postoje jsou si často podobné. Ostatní zdroje chápu spíše sekundárně. Obecně jsou mé politické názory silně ovlivněny právě otcem.“

Co soudíte o sametové revoluci?

„Zase – nebyl jsem přímým účastníkem, mám to jen zprostředkované. Sametová revoluce byla podle mě důsledkem celkového uvolňování, podobně jako při pražském jaru, ale s rozdílem, že tentokrát v celém sovětském bloku. Komunisti už svým odpůrcům tolik nebránili. Vnímám to jako přirozené vyústění nespokojenosti lidí plus vypočítavý krok komunistů, kteří mohli s klidem a neohroženě opustit politickou scénu, aniž by se musela bát o svůj život, či svobodu, což ostatně napovídá i sám název.“

Jak důležitou roli má podle Vás sametová revoluce v dějinách českého národa?

„Těžko soudit, myslím, že máme k dispozici příliš krátký časový interval, abychom to mohli hodnotit. Jsme stále ještě součástí společnosti, na kterou události spojené se sametovou revolucí doléhají.“

Jaký dopad má sametová revoluce na dnešní společnost?

„To právě nedokážu říct, protože jsem nezažil jiné možnosti, než mám teď.“

Myslíte si tedy, že tyto svobody jsou výdobytkem sametové revoluce?

„Určitě.“

Jste spokojený se současnou politickou situací v ČR?

„Je dobré, že současná politika je přístupná pro toho, kdo chce být politicky aktivní, to za komunistů nešlo. Ale nelíbí se mi, že ten, kdo je u moci ji využívá výhradně ke svému prospěchu, čímž trpí většina společnosti – jako by se v tomto ohledu po sametové revoluci nic nezměnilo.“

Myslíte tedy, že toto se dělo i za vlády komunistů?

„Dělo, ale poněkud odlišným způsobem. Nemluvílo se o tom tolik veřejně a nastavený systém hrozil určitými postihy. Dnes politikům spousta věcí prochází, smějí se nám voličů do obličeje.“

Volil byste dnes komunisty?

„Vzhledem k tomu, že naše politické spektrum nenabízí stranu, která přesně odpovídá mému politickému přesvědčení, komunisté jsou stranou, jejíž volbu bych jako menší zlo zvažoval.“

Nebál byste se, že se historie bude opakovat a komunisté opět nastolí totalitu?

„Ne, protože dnes je jiná doba. Komunistům pomohlo k moci mnoho okolností např. vliv SSSR nebo poválečné události. Tyto vlivy už jsou ale překonané, jsme svobodným státem a nikdo nám nedává rozkazy. Záleží také, jak kdo tuto ideologii uchopí. Komunismus má v sobě zakořeněny dobré myšlenky, které by šlo aplikovat do demokratické společnosti. Snad by se tím daly odstranit i negativní vlivy kapitalismu.“

1.3.3 pan D., rok narození 1989, základní vzdělání, dělník, ČSSD(D3)

Jak hodnotíte komunismus?

„Ideologický základ komunismu je dobrý, v porovnání s kapitalismem nabízí lidem větší rovnost, stírá propastné rozdíly mezi společenskými vrstvami. Je ale potřeba rozlišovat teorii a praxi. Ale těžko se soudí nebo hodnotí něco, co jsem nezažil.“

Kde získáváte informace o komunismu?

„Hodně z vyprávění blízkých, něco ze školy a něco z knih a filmů.“

Rozlišujete, zda jsou takto získané informace objektivní?

„Samozřejmě, že třeba filmy nejsou objektivním zdrojem informací, ale historické nepřesnosti mi nevadí, myslím, že podstatný je duch doby. To Vám učebnice dějepisu nepředá. Fotografie, nahrávky, životní osudy ano. Dělán si úsudek na jejich základě.“

Jak vnímáte sametovou revoluci?

„Jako významnou událost, při které padli komunisti, a nastolila se demokracie“

Je podle Vás sametová revoluce klíčovou událostí pro české dějiny?

„To nedokážu moc posoudit, to se asi teprve ještě ukáže.“

Hodnotíte demokracii jako lepší než komunismus?

„Nezažil jsem jiné uspořádání, než je tu teď. Obecně hodnotím samozřejmě kladně svobodu slova, svobodu cestování, možnost rozšiřování si obzorů. Ale když nad tím teď tak přemýšlím, nemůžu se zbavit pocitu, že demokracii neumím náležitě ocenit, protože ji vnímám jako samozřejmost.“

Volil byste komunisty?

„Asi ne.“